

Народження АДАМа (Із спогадів штурмана Азимута)

Ячейкін Юрій Дмитрович

Одного незабутнього вечора (і майте на увазі, що це абсолютно об'єктивне визначення, а не просто літературний прийом) капітан далекого міжзоряного плавання Небреха заходився складати повний список своїх незліченних скарбів.

Робота ця копітка, вимагає виняткової уваги і зосередженості. Тому, звичайно, галактичному мандрівникові було не до мене.

Як людина і друг капітана, я розумів його. Треба ж колись навести у садібі зразковий музейний лад! Але як єдиний представник небрехознавства — не мав права вибачити цього злочинного для молоді науки розбазарювання дорогоцінного часу.

Хіба ж не міг він проінвентаризувати своїх унікумів після мого від'їзду?

Я нервово міряв кроками з кутка в куток вітальню, з відвертим незадоволенням спостерігаючи цю нескінченну сізіфову працю. Та тут же роботи на рік для чортової дюжини досвідчених експертів! А небрехознавство в моїй особі нетерпляче чекає нових захопливих пригод. А капітан мовчить, мов зіпсований гучномовець!

Та Небреха ніби прочитав мої понурі думки. Він на мить одірвався від реєстрації і розсудливо порекомендував:

— Молодий чоловіче, замість відволікати мою увагу оцим імпровізованим хатнім марафоном, узяли б краще та переглянули один досить цікавий документ. Допитливий читач знайде в ньому багато повчального. Це мій штурман Азимут накидав звіт про нашу першу спільну подорож. Пам'ятаєте, я колись побіжно згадував про навколוגалактичні мандри? То оце про них. Ех, якби я тоді запізнився хоч на день...

І замість продовження свого інтригуючого вступу він тільки махнув рукою. Та оця красномовна пантоміма була зрозуміла без слів. Капітанова рука з затисненою люлькою наче промовляла:

— Авжеж, ще день затримки, і ви ниньки не мали б честі слухати старого бувальця...

Капітан Небреха визволив з-під циклопічної купи сувенірів грубезний пожовклий фоліант, надійно прошитий з лівого борту позеленілим від часу мідним дротом, здмухнув з палітурки солідний шар пилу (безумовно, космічного) і протягнув його мені.

Я з радісним хвилюванням поклав рукопис собі на коліна. Зрозумійте мене, я тримав докладний звіт про першу спільну міжзоряну подорож Небрехи та Азимута, власноручно занотований його вірним штурманом! Оце поталанило...

Та ледве я з побожністю перегорнув першу сторінку, як мало не впав зі стільця від подиву.

Спостережливий хазяїн пильно глянув мені в очі і спокійно зауважив:

— Певно, вас бентежить той, на перший погляд, незбагнений факт, що рукопис незабутнього

Азимута нашкрябано моєю власною рукою?

Я тільки й годен був, що ствердно хитнути головою.

— Дійсно, це моя рука, — холоднокровне визнав капітан Небреха. — Мій почерк і справді можна упізнати навіть без графологічної експертизи. А між тим, у цій невідповідності між особою автора і рукописом немає нічого дивного. Бачите, загалом Азимут був хлопець хоч куди, але на писанину страшенно ледачий. Його легше було примусити зжувати мішок сухої хлорели, аніж скласти хоча б маленьку телеграму. І от, коли я дав йому домашнє завдання підготувати оцей звіт, він, аби полегшити собі працю, набалакав його на магнітофонну стрічку. Згодом, на дозвіллі, я й переписав слово в слово його, треба визнати, вельми зухвалі теревені, щоб в архіві був хоч елементарний порядок. Знову ж таки, що записано пером, того не виволочеш волом.

Капітан Небреха вмочив свою постійнонедіючу авторучку у півлітрову банку з чорнилом і замислено додав:

— І, знаєте, я вчасно це зробив, бо ледве поставив останню крапку, як миші оту стрічку погризли...

Ось чому зараз, гортаючи неоціненні сторінки правдивого Азимутового літопису, я з завмиранням серця думаю, що якби не оця далекоглядна завбачливість капітана, людство й понині не знало б однієї з найдивовижніших його пригод.

Н. Е. ЗАТУЛИВУХО,
небрехознавець.

Розділ перший. БЕНТЕЖНА ОБ'ЯВА

Слухайте, слухайте, слухайте!

Говорить штурман Азимут.

Почну з інтимного визнання. Мені завше спадає на думку, що якби мій улюблений капітан Небреха за усю свою космічну практику здійснив тільки оцю незвичайну подорож, про яку він примусив мене звітувати, і більше ніколи в житті не торував міжзоряних шляхів, ім'я його все одно слід було б золотими літерами вписати в історію всесвітніх мандрів.

Спочатку це була просто смілива до божевілля гіпотеза, а потім неперевершений за своєю відчайдушністю навкологалактичний рейс, що завершився таким несподіваним відкриттям, яке перевернуло наше уявлення про походження життя на планетах і примусило усіх по-новому подивитися на самих себе.

Та спершу розповім вам, з чого все почалося.

Я тоді кінчав школу космонавтів по класу штурманів. За кілька днів мали відбутися останні екзамени на атестат космічної зрілості!

Втім, перспективи у мене були невтішні, хоч я змалку мріяв про захоптиві звитяги за межами тяжіння Землі. Річ у тім, що остання міжзоряна експедиція стартувала ще тоді, коли я навіть не

голив вуса, а наступна планувалася аж на той час, коли я вже ходитиму з бородою.

Отож годі було й сподіватися на путнє призначення.

Я прекрасно усвідомлював, що у найкращому випадку мене зарахують до екіпажу вантажної ракети, і я до скону возитиму по заїждженій трасі мінеральні добрива з Місяця.

Звичайно, діло це потрібне й почесне. Але з нескладними штурманськими обов'язками на борту вантажної ракети впорався б навіть робот, запрограмований у куцях межах підготовчого курсу. Заприсягаюся усіма зареєстрованими сузір'ями, що у ті дні я віддав би півжиття тільки за те, щоб опинитися на задубілому астероїді і зубами вицокувати сигнали SOS!

Та нині у мене немає ніяких підстав ляяти долю. Саме у ті невеселі дні я повірив у глибоку мудрість загальновідомого правила : чим гірше — тим краще.

А було так.

Іду якимось Хрещатиком, і все не миле мені. Навколо весна, дівчата вже морозивом ласують, а мені байдуже. Дивлюся на чисте блакитне небо, де невтомно снують біле павутиння реактивні літаки, і сумовито зітхаю:

— Ех, Азимуте, Азимуте! Невиправний романтику! Не бути, видно, тобі, Азимуте, міжзоряним вовком, а бути периферійним візником...

Ну, сам не знаю як, мабуть, знічев'я, зупинився перед велетенською дошкою «Міськдовідки». Стою — руки у кишенях — і апатично переглядаю усілякі «шукаю», «міняю», «приймаю», «пропоную»...

Вже й повернути хотів, коли раптом мене ніби громом ударило. Аж потилиця спітніла. Дивлюся на маленьку непоказну об'явку, надряпану хімічним олівцем на аркуші з учнівського зошита, і власним очам не йму віри.

Що це? Сон, галюцинація, марево?

«ШУКАЮ

СУПУТНИКА (НЕ ШТУЧНОГО, А ЗВИЧАЙНУ ДВОНОГУ ІСТОТУ) ДЛЯ НАВКОЛОГАЛАКТИЧНОГО РЕЙСУ. ЗАЦІКАВЛЕНІЙ ОСОБІ СЛІД ПІДНЯТИСЯ ЛІФТОМ НА ДВАНАДЦЯТИЙ ПОВЕРХ ГОТЕЛЮ «КОМЕТА». СТУПИТИ ТРИ КРОКИ ВПЕРЕД, ПОВЕРНУТИ ЛІВОРУЧ І ВІДРАХУВАТИ ВЗДОВЖ КОРИДОРА П'ЯТДЕСЯТ ОДИН КРОК, ПОВЕРНУТИ ПРАВОРУЧ, ВІДМІРЯТИ ЩЕ ЧОТИРИ КРОКИ І ОПИНИТИСЯ ПЕРЕД ДВЕРИМА З НОМЕРОМ 326. ТОДІ ЧЕМНО ПОСТУКАТИ І, ЯКЩО БУДЕ ДОЗВІЛ, ЗАЙТИ ТА ЗАПИТАТИ КАПІТАНА НЕБРЕХУ. ТІЛЬКИ ТОЧНЕ ВИКОНАННЯ ЦІЄЇ НЕСКЛАДНОЇ ІНСТРУКЦІЇ ВРЯТУЄ ЗАЦІКАВЛЕНУ ОСОБУ ВІД МАРНИХ БЛУКАНЬ ПО ГОТЕЛЮ, ЩО ЯВЛЯЄ СОБОЮ НОВІТНІЙ ЛАБІРИНТ.

Капітан Н-ха».

О небо! Якби мене тієї миті прошило електричним струмом, я швидше прийшов би до тями. Написати таку безглузду об'яву! Наче знайти треба не людину, а спорядити експедицію на пошуки старовинного піратського скарбу!

«А втім, що тут, зрештою, дивного? — гамуючи розбурхані почуття, подумав я. — З усього видно, що автор об'яви достеменно знає собі справжню ціну».

Та як не намагався заспокоїтися, а деяких сумнівів, однак, не позбувся.

А що, коли об'яву повісив незграбний жартівник, що вирішив поглузувати з бідолашних випускників школи космонавтів? І взагалі, що за один капітан Небреха? Хто чув про нього? Це ж смішно, щоб досвідченому міжзоряному мандрівникові звичайнісінький готель видався лабіринтом? Як він тоді орієнтується в безмежних просторах Всесвіту?

Отак подумав і вирішив: перш ніж бігти до цього дивака, варто розпитати про нього старих командорів. Можливо, вони щось чули про цього зарозумілого витівника і дадуть мені добру пораду.

Я озирнувся і злодійкувато зірвав про всяк випадок об'яву з дошки «Міськдовідки». Щоб, бува, мене хтось не випередив, поки я бігатиму до знайомих. Що не кажіть, а йшлося про навколוגалактичний рейс! А я з історії знав, що на таку важку подорож ще не наважувався жоден з космічних вовків.

Ото заховав подалі об'яву і швиденько попрямував до капітана Козира. Цього року він у нас у школі читав факультативний курс. У такий спосіб уславлений капітан Козир заробляв гроші на капітальний ремонт «гантелі» (так він величав свій зореліт), якого вельми покалічив на досі не впорядкованих кільцях Сатурна.

Розділ другий. РЕКОМЕНДАЦІЇ КАПІТАНА КОЗИРА

Капітан Козир, на безрозмірному бушлаті якого (на велетенський ріст капітана важко було знайти робу за розміром) сяяла зірка ордена командорів, зустрів мене із зворушливою гостинністю.

— Ага! Юнь ще не забуває старих капітанів! — заревів він таким густим басом, що зарості хлорели в діжках похилилися, а скло у вікнах задеренчало. — Це приємно. Дуже приємно! Прошу сідати і розповідати, яка щаслива орбіта вивела вас на траверс моєї халабуди. Гей, Малюче, ще два коктейлі з молока і пасти! Ад екземпль! [ad exemplum (лат.) — за зразком]

Знаменитий робот Малюк дивився на громоподібного капітана Козира закоханими ліхтарями, що йому анітрохи не заважало із спритністю досвідченого бармена збивати добірні коктейлі. Оцю животворну суміш капітан смоктав крізь товстений нейлоновий шланг, який менш героїчні натури використовують хіба що під час небезпечних протипожежних робіт.

У присутності цієї відомої на всіх космічних трасах людини мене з новою силою огорнули сумніви. Зараз сміховинна об'ява здавалася мені не варта ніякої уваги.

— Я слухаю вас, мій юний друже! — привітно вибухнув капітан на повних регістрах свого неможливого голосу.

— Оце прийшов за порадою, — непевно мовив я.

— На консультацію! — виправив мене капітан Козир. — Так називають бесіди з викладачами у вашій космічній школі?

— Точнісінько так! — запевнив я. — Я й кажу: оце іду Хрещатиком і раптом бачу об'яву, про яку досі не можу скласти ніякої путньої думки. Не знаю навіть, чи це жарт, чи просто нісенітниця...

Я витяг з кишені аркуш, розгорнув його і подав капітанові.

— Тисяча москітних метеоритів! — заgrimів він і аж підскочив з місця. Я поспіхом роззявив рота, щоб не оглухнути, як під час артилерійської канонади. — Пізнаю руку мого друга капітана Небрехи! Екс ункве леонем! [ex unque Leonem (лат.) — по кігтю лева, тобто, видно птаха по польоту]. Але зверніть увагу, з якою винятковою скромністю капітан Небреха готує нову карколомну експедицію. Навіть мені не подзвонив!

— То ви знаєте його? — вихопилось у мене.

— Ще б пак! Це один з найушлавлених міжзоряних вовків, які тільки ганялися за кометами! Гордість корпусу командорів! Невже ви не чули про нього?

— Анічогісінько, — похнюпивсь я.

Від такого ганебного визнання аж у доброзичливого робота Малюка зелені ліхтарі раптом спалахнули зловісним червоним кольором.

— Фобос і Деймос! [Фобос і Деймос — супутники Марса, у перекладі з грецької — Страх і Жах] — скрикнув капітан Козир. — Чого тільки вас у школі навчають? А тим часом, молодий чоловіче, кому-кому, а вам, випускникові, слід було б знати, що не хтось інший, а саме капітан Небреха у далекому сузір'ї Волосся Вероніки відкрив чудернацьку планету, яка являла собою голову живої істоти!

Я понуро мовчав, мов нещасливий школяр на екзамені, якому дістався білет з моторошним номером тринадцять.

От що значить — сачкувати з лекцій на пляж...

На моє щастя, капітан Козир захоплено поринув у спогади.

— Атож, це була повчальна, але дуже небезпечна подорож! Небреха тоді трохи не наклав головою! Тільки-но він почав гальмувати, садовлячи ракету на ніс планети, як вона чхнула, і безпорадну коробку капітана відкинуло, наче комаху. Бачте, яке лихо — у планети на той час була нежить. Та Небреха не з тих слабкодушних туристів, які одразу задкують перед непоборними труднощами. Він таки дослідив планету-голову і вивідав усі її найпотаємніші думки.

— Яким чином? — насмілився запитати я.

— А дуже просто, — врочисто проgrimів капітан Козир. — Він влетів планеті в одне вухо, а вилетів в інше. На мій погляд, це геніальний вхід і вихід!

— Неймовірно...

— Але факт! І вкарбуйте собі, юначе, славетний капітан Небреха не тільки невтомний міжгалактичний практик, а й один з найвидатніших теоретиків. Це він, перший у Всесвіті, висунув запаморочливу гіпотезу, від якої буквально голова йде обертом. Він дійшов до твердих висновків, що планетні системи — це атоми, а галактики — молекули незбагненне великого макросвіту. Більше того, він серйозно вважає, що безмежне скупчення зірок — це просто жарини у неймовірно великій люльці. А щоб усім довести цю очевидну істину, капітан Небреха шляхом цікавих дослідів вивчив приховані фізичні процеси у розжареному попелі власної люльки і вивів струнку та непохитну математичну формулу. Не маю сумніву, що нині її вивчали б у всіх вищих учбових закладах, якби викладачі та студенти спроможні були її запам'ятати.

Я тільки зняковіло кліпав очима. Робот Малюк осудливо позирав на мене.

— Формула Небрехи, — вів далі капітан Козир, — така довжелезна, що від її початку і до кінця можна вільно вмістити морську милю з гаком. Словом, поки дочитаєш цей математичний ланцюг до кінця, початок його у пам'яті неодмінно заіржавіє. Ест модус ін ребус [est modus in rebus (лат.) — є міра у речах (Горацій)]. Так от, молодий чоловіче, якщо капітан Небреха візьме вас на борт своєї коробки, однокурсники вам тільки позаздрять. Карпе діем! [carpe diem (лат.) — зривай день (Горацій), тобто, не лови гав]

Я негайно схопився на ноги.

— Куди ж ви? — підвівся й капітан Козир.

— До Небрехи! — відповів я.

Капітан тільки скептично знизав плечима.

— А я б не радив отак нерозумно поспішати, — дружньо зауважив він. — Про що ви з вашими обмеженими знаннями розмовлятимете з цим кульгавим енциклопедичним словником? Я б на вашому місці передусім сів за підручники, щоб підфарбувати у пристойний колір численні білі плями вашої освіти. Тихше їдеш — далі будеш. Гей, Малюче, ще коктейль нашому юному другові! Діксі! [dixi (лат.) — я сказав, тобто, закінчив]

Розділ третій. НЕСПОДІВАНКА ЗА НЕСПОДІВАНКОЮ

У мене була тисяча книг і лише одна ніч. Та для студента-ветерана це не трагедія.

Я шпарко гортав підручники, посібники, монографії, і, коли зійшло сонце, у мене під рукою вже не було жодної книги, в якій я не встиг би з швидкістю спринтера пробігти хоча б передмову. Отже, якось зорієнтуюся. Недарма ж мене вчили на штурмана!

За ранковою кавою я намагався уявити, який на вигляд капітан Небреха.

Моя збуджена кавою уява послужливо малювала типовий образ міжзоряного вовка. Кремезний, як дуб, мудрий, як універсальний довідник, хоч і середнього віку, але вже білий, як голуб, від космічних звитяг. Очі чорні, як терен, брови густі, як вуса, з вуха звисає срібний півмісяць. Душа у нього щедра, як Всесвіт, а вдача запальна, як у понаднової зірки. Живе виключно космосом, а на бідну Землю дивиться, наче транзитний пасажир, лише як на випадковий притулок. Певно, навіть голитися ходить до перукарні у скафандрі. Ех, тільки б мене не випередили...

Ось чому, коли я нарешті ввійшов у кабінку ліфта готелю «Комета», серце моє шалено калатало. Я ще ніколи так не хвилювався.

Подумати тільки, за якусь хвилину я віч-на-віч розмовлятиму з одним з найвидатніших зоряних капітанів, який зажив всесвітньої слави, коли я ще тільки вперше пишався «дорослими» штанами!

Я вийшов з ліфта на дванадцятому поверсі і, весь час звіряючись з вказівками об'яви, відміряв три кроки уперед, чітко, як на стройових заняттях, повернув ліворуч, відрахував уздовж коридора п'ятдесят один крок, повернув праворуч, ступив ще чотири кроки і опинився перед

дверима з номером 326.

Каштан Небреха вирахував трасу до свого номера з точністю електронного обчислювача!

Я кілька разів глибоко зітхнув, щоб заспокоїтися, і чемно постукав у двері.

— Ласкаво прошу! — пролунав звідти спокійний, трохи хрипкуватий голос.

Я зайшов до кімнати і одразу спостеріг, що тут завбачливо і ретельно готуються до тривалих космічних мандрів.

На підлозі валялися натоптані різним туристським начинням спальні мішки та наймодерніші скафандри з магазину «Спорттовари», дерев'яні скрині з написом «не кантувати» і зображенням великої чарки, у кутку стояв на тонких металевих ніжках червонобокий казан, в якому добре варити картоплю в мундирах або немудру рибальську юшку, а поряд лежала стародавня коцюба. Такої унікальної речі нині не побачиш, хіба що у музеї прадавнього побуту. Видно, капітан любить іноді посидіти на невідомій планеті біля привітного багаття і неквапливо ворушити коцюбою жарини.

Але самого хазяїна ніде не було видно. Тільки посеред кімнати гойдалася якась химерна хмара.

— Капітане, де ви? — напівголосно гукнув я.

І раптом з клубів сивого диму, як сонечко з хмарного неба, вигулькнуло рожеве усміхнене обличчя. Якби не хвацько закручені вуса і не люлька в зубах, оця бездоганно кругла голова цілком могла б правити за зразкову модель якоїсь привітної планети, оточеної густою тютюновою атмосферою.

Та я, визнаю, з неприхованою відразою дивився на оцю неочікувану модель планети курців.

От і маю собі конкурента! Бач, таки встиг випередити мене! А я сподівався, що капітан запише мене у свої супутники без усякого конкурсу.

Тим часом це опудало остаточно випурхнуло з тютюнової хмари і, кульгаючи на протезі, зарипіло до мене з простягнутою рукою. Мабуть, нахаба вирішив зі мною ще затоваришувати.

Але я тільки насмішкувато спостерігав за його недоладним маневром.

— На одній нозі вирішили стрибати у космос? — уїдливо запитав я. — Та ви спіткнетесь у першому ж кабінеті медичної комісії.

Я з радістю побачив, як сяє обличчя мого конкурента одразу спохмурніло. Здорово! Отак двома словами збив з нього пиху!

А він похмуро зупинився, люто вибив просто на долоню попіл з люльки і крижаним тоном відрекомендувався:

— Капітан далекого міжзоряного плавання Небреха. З ким маю честь?

Я заляк на місці.

Сили небесні, що я накоїв! Отак з дурної голови образив легендарного капітана! Та краще б я подавився найбільшим астероїдом!

— З ким маю честь? — знову прогримів владний голос капітана Небрехи.

— Майбутній штурман Азимут, — спантеличено пробелькотів я. — Днями здаю екзамени на атестат космічної зрілості... Прибув згідно з вказаними в об'яві координатами...

— Пречудової — прогарчав космічний вовк. — А я вже не мав і надії, що хтось завітає до мене. Уявіть, якийсь недоумкуватий телепень зірвав мою об'яву! Якби він потрапив до моїх лап...

— Я б йому перший звернув щелепи, — безсоромно збрехав я, щоб якось спокутувати свою мимовільну провину.

Та краще б у цю мить я подавився другим астероїдом, бо капітан презирливо застеріг мене:

— Бережіть свої щелепи, молодий чоловіче. Що це у вас з кишені стирчить? Чи не моя об'ява?

Я почервонів, як пристаркувате світило.

Спостережливий капітан вправно поквитався зі мною!

Як я жалкував, що його ще недавно лагідне обличчя вже не нагадує веселе сонечко, а скоріше скидається на наше світило під час повного затемнення.

— Якби я не розумів вашого палкого бажання поринути у незвідані краї Всесвіту, — суворо мовив він, — на цьому б наше знайомство й припинилося. Мало того, що ви невихована людина (а в об'яві я цілком ясно застерігав нечем), ви ще позбавили мене широкого вибору. Що ж, доведеться розмовляти з вами, єдиним кандидатом.

Я запхав подалі у кишеню злощасний клопоть паперу. Чому я його не викинув у сміттєпровід?

— Отже, почнемо, — сказав капітан, натоптуючи свіжим тютюном люльку. — Дозвольте передусім поставити вам запитання, що дублюється в усіх без винятку анкетах. Сиділи?

Він пильно подивився на мене.

— Було, — тихо відповів я.

— Де саме? — одразу ж пожвавішав Небреха.

Я почав перераховувати:

— У баротермокамері, у сурдокамері, на центрифусі, на вібростенді...

— Непоганої — оцінив він. — Тепер залишається тільки перевірити ваші теоретичні знання...

Мій надто допитливий екзаменатор замовк, очевидно, обмірковуючи якийсь новий підступ. А я в цей час гарячкове пригадував зміст тисячі підручників.

І ось капітан запитав:

— Що буде, коли вісімку поділити на дві рівні половини?

В його блакитних очах світилася впевненість, що я дам хибну відповідь навіть на таке елементарне запитання.

Та я вже заспокоївся і самовпевнено посміхнувся.

— Капітане, — зухвало попрохав я, — а чи не можна поставити мені запитання хоча б з програми другого класу?

— А чого ж, — хитро примружився Небреха, та я, на жаль, не звернув на це достатньої уваги. — Буде і з другого класу. Звичайно, якщо ви правильно відповісте на попереднє запитання. Повторюю: що буде, коли вісімку поділити на дві половини?

Він що, досі знущається з мене?

— Чотири! — понуро бовкнув я.

— Якби свого часу, — з докором озвався на цю відповідь капітан Небреха, — я отак бездумно розв'язував різні завдання, я б не повернувся вже з першої космічної подорожі, а ви нині шукали б роботу десь в іншому місці. Ні, добродію, з вами не тільки у Всесвіт, а й на шкільну математичну вікторину піти страшно.

— Хіба ж я помилився? — вирячився я на нього. І це славетний мандрівник! Невже капітан Козир розіграв мене?

— Авжеж — помилилися, — холоднокровно підтвердив капітан Небреха.

— Але як?

— А отак.

Він випустив бездоганне кільце диму.

— Якби я запитав вас, скільки буде, якщо вісім поділити на два, ваша відповідь, безумовно, була б вичерпною. Але я вас запитав, що буде, коли вісімку поділити на дві рівні половини. Так от, надалі запам'ятайте: якщо її поділити вздовж, буде дві трійки, а якщо впоперек, два нулі.

Як я картав себе тієї миті! Провалитися на такому легкому екзамені! А що сталося б, якби капітан Небреха надумав екзаменувати мене з питань міжзоряної практики?

— Гадаю, — вів далі невблаганний капітан, — на цьому слід закінчити нашу розмову, що надто затяглася.

Я прекрасно зрозумів прозорий натяк і скорботно звівся на ноги.

А Небреха докинув мені з убивчою ввічливістю :

— Дуже перепрошую, але повісьте мою об'яву на місце. Оскільки ж ви надто неуважна людина, я маю просити вас зав'язати собі вузлик на згадку.

Отут я скипів. Якщо я й осоромився на його дитячих запитаннях, хіба це дає йому моральне право ображати мене? Я йому покажу вузлики на згадку!

Я сердито підняв з підлоги гартовану у вогні коцюбу і грізно насупився. Капітан Небреха зацікавлено слідкував за моїми діями. Тоді я люто заскреготав зубами і перед самісіньким його носом скрутив коцюбу у морський вузол.

— Ось вам вузлик на згадку!

Та тільки-но я шпурнув понівечену коцюбу на купу космічного мотлоху, як капітан Небреха з несподіваною спритністю зірвався з місця і кинувся до мене.

Я злякався не на жарт.

А що, коли цей міжзоряний вовк зажадає, щоб я відшкодував йому збитки за покручену антикварну річ? Самі знаєте, яка у студентів стипендія...

Але капітан Небреха схвально поплескав мене по плечу і, радіючи, мов дитина, вигукнув :

— Мій юний друже, оця твоя єдина якість переважає усі твої вади! Вирішено — беру!

У запалі він навіть не помітив, як з бундючного дипломатичного тону перейшов на товариське «ти».

Розділ четвертий. НА ПОРЯДКУ ДЕННОМУ — ВІЗИТ ДО ТРОГЛОДИТІВ

Щойно переді мною сидів упереджений екзаменатор, а зараз захоплено ляскає по плечу друг, товариш і брат.

— Азимуте, шкода, що в мене немає підкови. Ми б з тобою трохи порозважалися, згинаючи її між пальцями навпіл!

А потім капітан, кумедно підстрибуючи, мов горобець, закульгав до електричного кавника, і за хвилину на журнальному столику вже парувала чорна, як тропічна ніч, запашна кава.

Я сьорбнув, і приємне тепло розлилося по тілу. Кава була така міцна, що звела б на ноги навіть єгипетську мумію.

— Капітане, — посміливішав я, — коли це не секрет, яка мета нашої навкологалактичної подорожі?

— Ясно, це буде не туристська прогулянка, — відповів Небреха. — Наше завдання — перевірити деякі аспекти теорії відносності [згідно з теорією відносності, швидкість течії часу залежить від швидкості руху тіла у просторі; на ракеті, що летить із швидкістю, близькою до швидкості світла, час буде іти значно повільніше, ніж на Землі].

Ура! Нарешті я маю повну змогу показати свою ерудицію!

— Розумію, — мудро мовив я, — стрибок через тисячоліття. Але, капітане, через сотні віків тогочасне людство дивитиметься на нас, мов на троглодитів. Вас не жахає ця сумна історична неминучість?

Небреха звичним рухом сунув люльку в гаман з тютюном.

— Не думаю. Навпаки, я гадаю, що нам самим пощастить на власні очі побачити троглодитів...

Тут я мало не захлинувся кавою. Але капітан вчасно підскочив до мене і так ляснув по спині, що кава вилетіла з легенів разом з повітрям. Ого, Небреха чудово розумівся на народній медицині. З таким не пропадеш!

— Ви вважаєте, що людство здичавіє?! — прохрипів я.

— Я бачу, — спокійно зауважив Небреха, — на курсах вас не знайомили з так званою оберненістю часу. А це вельми повчальна дисципліна, що не може не зацікавити науково мислячу істоту. Щоправда, термін цей дуже неточний. Доцільніше цей парадокс було б охрестити «оберненістю явищ» або «оберненістю ходу історичних процесів». Та не буду розповідати про це детально, — капітан Небреха по-хлоп'ячому підморгнув, — мій юний штурман матиме доволі часу, щоб самотужки опанувати цю гіпотетичну теорію. А суть її, як на мій погляд, така: подорож у часі цілком можлива не тільки вперед, а й назад. Що ви скажете про рекордний стрибок через тисячоліття назадгузь?

— Машина часу? — вражено запитав я.

— Якби я мав машину часу, — заперечив міжзоряний вовк, — я б оце не шукав супутника для навколוגалактичного рейсу.

— Хай так, — промимрив я, не знаючи, що й подумати. — Але ця теорія, капітане, далека від практики. Інакше про неї писали б в усіх підручниках.

— Погано ти читав підручники, — гостро кинув Небреха, занурюючись у димову завісу від вусів до протеза. — Ще до того, як теорія виникла, її блискуче було підтверджено практичним досвідом. І цей факт зареєстровано навіть у художній літературі. Згадай відомий роман Жюльє Берна «80 днів навколо світу». Його герої вирушили у кругосвітню подорож на схід Сонця. І що ж сталося? Вони прибули у вчорашній день! А які були б наслідки, якби невтомні мандрівники у такий своєрідний спосіб подорожували не в обмежених земних масштабах, а в космічних? Чи не повернулися б вони на батьківщину у добу первісного суспільства, коли наші волохаті пращури мешкали в печерах без парового опалення і ще тільки вчилися трощити черепи кам'яними сокирами?

Це справді божевільне припущення капітана змусило мене знову насторожитися. Невже на його енциклопедичний мозок вплинула шкідлива космічна радіація, і нині його могутній інтелект животіє у полоні хворобливої фантазії?

— Вельмишановний капітане, — про всяк випадок солодко заспівав я, — ваш намір відкриває нову історичну епоху космічних мандрів. Якщо я правильно вас зрозумів, ви ладнаєтеся повторити прадавній експеримент у величних масштабах Сонячної системи?

Капітан Небреха поблажливо озвався з тютюнової хмари:

— О! Я бачу, вже бринить слабкий промінь світла у темній царині неутцтва! Але відзначу, що після повернення з таких куцих мандрів ми потрапили б хіба що на день мого народження. Воно, звичайно, цікаво побачити самого себе у пелюшках, та я змалку звик особисті інтереси підкоряти інтересам суспільним.

Безумовно, його не долікували і випустили. А це ж не жарт — опинитися у космосі сам на сам з недолікованим маніяком.

А Небреха розвіяв руками хмару, щоб бачити мене:

— Останнє розумове зусилля, і ти, Азимуте, вийдеш на заздалегідь розраховану мною орбіту!

— Ага, розумію, — лагідно мовив я. — Певно, ви, капітане, наважилися помандрувати по Сонячній орбіті довкола нашої Галактики на схід Всесвіту?

Він аж замружився від задоволення, мов кіт перед добрячою мискою сметани.

— Мій юний друже, цього разу ти не схибив! Додам, коли врахувати, що ми полетимо а світловою швидкістю маршрутом, який сягає на двісті з лишком мільйонів земних років, то уяви, в якому часі ми опинимося. В усякому разі, особисто я не можу собі цього уявити. Тільки успішне завершення мандрів дасть вичерпні відповіді на всі пов'язані з цією майже недослідженою проблемою запитання. Вдячне людство носитиме нас на руках.

Хоч я анітрохи не сумнівався, що капітан відчув би цю насолоду й зараз, якби я подзвонив до швидкої медичної допомоги, та вирішив зачекати.

Я стояв на роздоріжжі: летіти чи не летіти? Що не кажіть, а пропозиція оперезати Галактику космічною трасою була надто спокуслива. Далєбі! Чого мені боятися? Я нівроку хлопець не слабкий, маю кілька спортивних розрядів.

Зважаючи усі «за» і «проти», я пригадав, як у парку культурного відпочинку з одного удару розтрощив силомір, а потім узяв штучного бика за роги і скрутив йому металеві в'язи. Тоді з усього парку збіглися дружинники, аби познайомитися з таким феноменом. Гуртом умовляли мене розповісти біографію!

Тож невже я не впораюся з одним капітаном? Та й Небреха, будемо відвертими, коли не займав своєї божевільної ідеї, поведився, як цілком нормальна людина. Зрештою, про всяк випадок, у подорож можна захопити гамівну сорочку.

А капітан Небреха хлюпнув у філіжанки ще по каві і, мабуть, вважаючи, що питання остаточно вирішено, підсумував:

— Авжеж, уся планета святкуватиме нову перемогу людської думки. От тільки учні нам цієї перемоги ніколи не подарують, бо обсяг шкільної програми, безумовно, набагато збільшиться...

Розділ п'ятий. ПАРАДОКСИ КАПІТАНА НЕБРЕХИ

Капітан Небреха не зволікав ані хвилини. Це була людина діла. Тільки-но я одержав атестат космічної зрілості і штурманські права, як ми стартували.

Слід відзначити, що досвідчений зореплавець приготувався до навкологалактичних мандрів з ретельністю, якій можна тільки позаздрити. Він врахував геть усе.

Міжзоряний вовк власноручно розібрав старезні ходики і щедро змастив кожен гвинтик густим шаром першосортного вершкового масла.

— Ми ж не роботи, — сказав він, складаючи ходики, — щоб під час аварії жититися машинним мастилом. Хай навіть найвищого гатунку.

Та ще замість гирі припасував до ходиків важкенький глек з висококалорійною пастою.

А які гамаки він зрихтував! Сів і за одну ніч майстерно сплів з міцних скрутнів сухої хлорели прекрасні пружні сітки.

— На випадок чого, — пояснив Небреха, — їх можна буде розтовкти у ступі. Вийде прегарна юшка. Як не є, а це краще, ніж наминати чоботи або, скажімо, жувати скафандри...

Авжеж, це був тямущий практик!

Плавання проходило спокійно, хоч дещо одноманітно. Адже капітан, щоб не згаяти ані секунди, не зупинявся на жодній стрічній планеті. Невідомі світи залишалися за бортом, ховаючи під атмосферною оболонкою свої принадливі таємниці.

Можливо, я б зовсім очманів з нудьги, якби Небреха з притаманною йому чуйністю час від часу не жахав мене своїми страхітливими гіпотезами.

Як зараз, пам'ятаю типову бесіду.

Безжурна зоряна ніч. Ми з капітаном сидимо на дубовій колоді, хтозна-коли устаткованій у коробці, і замріяно дивимося в ілюмінатор на велетенські спіралі галактик. Ех, дівчата, якби справді можна було зривати з неба зірки, я б усім вам подарував сяючі коштовні намистини!

А Небреха теж думає про щось своє, неквапливо посмоктує незмінну чорну, як груба, люльку, не забуваючи акуратно перехилити стандартну чарку «антиречовини».

Аж раптом він підсувається ближче до мене і підозріло ласкаво говорить:

— Любий Азимуте, що б ти подумав про старого капітана Небреху, якби він висунув отаки гіпотези: «Земля — це супутник Сіріуса» або «Не людоджери з'їли капітана Джеймса Кука, а славетний капітан Кук пожер людоджерів»? Га?

У відповідь я тільки красномовно знизав плечима і принагідне згадав про гамівну сорочку, яку глибоко заховав у рюкзак під білизою.

— А тим часом, — несхибно йшов обраним курсом Небреха, — у природі існує безліч загадкових явищ, які, щоб збагнути їх, слід поставити з ніг на голову. Візьмемо, наприклад, нашу рідну планету. Скільки на ній знайдено дивоглядів, що не піддаються ніякому науковому тлумаченню! Ось тобі коротенький перелік. Джунглі Коста-Ріки одвіку всіяні тисячами гладеньких кам'яних куль, розміром від футбольного м'яча до гігантів з попереком до двох метрів і вагою до кількох десятків тонн. Хто і коли грався цими кам'яними м'ячиками? Знову ж таки у різних місцевостях Землі знайдено таємничі тектити, тобто неорганічні сполуки, що утворюються лише за умов неможливої у природі планети температури. Чи не наслідок це роботи атомних двигунів? А слід запам'ятати, що вік тектитів становить від півмільйона до шести мільйонів років! Згадаємо ще Баальбекську терасу [Баальбекська тераса у Лівані складена ще у сиву давнину з кам'яних плит вагою понад тисячу тонн кожна; як це було зроблено, науці досі невідомо] з тисячотонних плит, прадавній календар на двісті дев'яносто днів, вирізьблений на «воротах Сонця» в Тіуанако [старовинні руїни в Південній Америці, що мають вік щонайменше 15 тисяч років; на «воротах Сонця» вирізьблено календар на 290 днів; деякі вчені вважають цей календар венеріанським], фрески Сахари з зображенням космонавтів у похідному спорядженні і таке інше. Як усе це можна пояснити?

— Що я можу сказати, — обачливо повів я, прекрасно розуміючи, що капітан підступно готує мені якусь наукову пастку. — З давніх-давен точаться вперті суперечки на цю тему, але вчені досі ніяк, не погодять своїх думок. Одні вважають, що це незаперечні сліди перебування на Землі чужинців, а інші не менш переконливо спростовують гіпотези про міжзоряних блукальців...

— Молодця! — пожвавішав Небреха. — Що то значить — закінчити школу космонавтів! Та хіба тобі не спадало на думку, що обидві ці полярні точки зору хибні?

— Як? — мимоволі вихопилося у мене. — Невже можливий ще третій погляд?

— А чому б ні? Особисто я цілком певен, що усі ці незрозумілі знахідки не більш як докази існування на Землі високорозвинених цивілізацій, які згодом скотилися до жалюгідного інтелектуального рівня пітекантропів.

Якби капітан зненацька луснув мене по потилиці своїм важкеньким протезом, він би не досяг такого приголомшливого ефекту. А поки я по-дурному лупав очима, намагаючись опанувати нову для мене ідею, Небреха недбало докинув:

— Атож, вони здичавіли, якщо барилися і вчасно не покинули приречену планету, яку гойдало на хвилях протилежної течії.

Не криюсь, я не годен був щось втямити. Однак мовчки чекав подальших пояснень, бо за час мандрів устиг переконатися, що коли каштан Небреха стартував з гіпотезою на борту, зупинити його так само неможливо, як стрілки заведених ходиків.

Капітан ще ближче присунувся до мене і почав викладати свої припущення.

— Ще у древніх учених, — загув він мені на вухо, — бринів невиразний здогад, буцім суходіл з усіх боків оточує велетенська ріка, на таємничому узбережжі якої діють недосліджені закони матеріального існування. Оці береги вони населяли тінями своїх предків. Та біда в тому, що стародавні вчені мислили не в космічних, а в обмежених географічних масштабах та ще забобонно впадали в містику. А тим часом Земля справді пливе і погойдується на величних хвилях безмежної, як і сам Всесвіт, ріки. І назва її — ріка Часу!

Почувши таке, я про всяк випадок пересів на рюкзак і непомітно для Небрехи розстебнув ремінці.

Ху! Так можна і посивіти!

— Це факт, правда, мною ще не доведений, — виспівував своєї капітан, — що течії ріки Часу кидають планети Сонячної системи, як безпомічні тріски. Хіба рух планет не нагадує рух трісок у водяному вирі? Як і в звичайному ручаї, течії ріки Часу то прискорюються, то уповільнюються, то стоять нерухомо, як у ставку, або повертають назадгузь, мов перед греблею. Відповідно й історичний розвиток то прискорюється, то уповільнюється, то завмирає, а то й задкує. В історії безліч таких приладів! То що було б, якби зараз Сонячну систему кинуло на хвилі тривалої протилежної течії часу? Відповідь одна. Прогрес почав би поступово занепадати. Великі винаходи безслідно загубилися б в архівах (таке вже бувало). Людство поволі втрачало б свої знання. Замість реактивних літаків почали б незграбно шугати перші пропелерні «етажерки». Впорядковані автостради знову перетворилися б на непролазне баговиння. В Англії королівська влада знову начепила б лицарські обладунки часів короля Артура. Повернулися б часи, коли у незайманих степах південної Русі нишпорили б з арканом і луком за плечима косоокі мисливці за двоногим товаром. І тебе, Азимуте, поволокли б на мотузку, сплетеному з конячого хвоста, аж у Царград, щоб за безцінь збути у неволю першому-ліпшому рабовласникові...

Оці наукові припущення капітана Небрехи почали мене дратувати. Тут і так дошкуляє невагомість, то він ще своєю балаканиною виводить мене з рівноваги.

— А вам, думаєте, минулося б? — мстиво запитав я, перехоплюючи ініціативу. — Вас, капітане, з вашим унікальним протезом демонстрували б за помірну платню перед невибагливою публікою в базарних балаганах.

— Азимуте, з тебе вийшов би неабиякий історик! — охоче встряв у обговорення своєї сумної долі каштан Небреха. — Але твої припущення позбавлені здорового глузду. Мене з моїми

скромними знаннями визнали б за чаклуна і, безумовно, посадили б на палю або живцем засмажили у мідному казані. Лише наступні покоління достойно вшанували б мою світлу пам'ять. Та не в тім річ. Подумай лишень, що залишилося б за таких умов від нашої цивілізації? Нічого! А коли Сонячна система знову виринула б на нормальну течію і майбутні археологи знайшли б, скажімо, сучасний керамічний глек з зображенням космонавта у скафандрі, що подумали б учені? Ясно, почали б запекло дискутувати, прилітали чи не прилітали на Землю чужинці.

— Але, капітане, — зупинив я Небреху, — хіба виміри часу — це не сталі одиниці?

— Ет, знайшов сталі одиниці! — з цілковитою зневагою до часу відказав він. — У тебе. Азимуте, якась примітивна уява. Вона придатна лише на те, щоб вчасно накрутити будильник, аби не запізнитися на вахту. Та ще у відпустці призначити побачення під вуличним годинником. І я побоююся, що на оці побачення ти тікав навіть з лекцій. Бо вас у школі не могли не познайомити з тією аксіомою, що на зорельотах, а також поблизу масивних зірок плин часу набагато уповільнюється. Секунди розтягуються на світлові години, а то й на тижні. У першому випадку, хоч як це парадоксально, плин часу гальмується швидкістю ракет, а в другому його хапає за поли надпотужна сила тяжіння. Та й на самій Землі ми маємо певні невідповідності. Ось на екваторі день і ніч ділять добу рівно навпіл, а на полюсах вони вже ділять не добу, а цілий рік.

Капітан на хвильку замовк, щоб ретельно прочистити голосові комунікації «антиречовиною». Відтак вправно вийшов на фінішну пряму:

— Але повернімося до початку розмови. Якщо врахувати, що біографія людства налічує якихось двадцять тисяч років, а тектити були утворені шість мільйонів років тому, то скажи мені, хто працював на атомних двигунах? Космічні заблуди? Хибна думка! Якби це справді було так, ми знайшли б два чи три тектити, не більше. Адже тільки навіжений гасатиме по планеті на важкому зорельоті і марно витрачатиме ядерне пальне. Набагато зручніше досліджувати невідому планету на всюдиходах або вертольотах. Ні, Азимуте, на атомних двигунах працювали наші нещасні попередники. А потім, коли неблаганний час почав поглинати їхні наукові та технічні досягнення, вони й шугонули на пошуки більш придатної для суспільного поступу планети. Звичайно, якщо не барилися ані хвилини...

Всесвіт дивився на нас вогненними очима галактик. У чорній безодні вирували невидимі страхітливі течії. У спалахах мертвої матерії народжувалися нові світи. Безмежний простір пронизували відчайдушні зойки радіогалактик, що, певно, потерпали на мілинах часу.

— Капітане, — стиха мовив я, — а може, час і є ота казкова жива вода, тільки ми ще не вміємо її конденсувати?

Небреха зачудовано глянув на мене і по-батьківськи порадив:

— Лізь краще, Азимуте, в гамак, бо ми розп'ячаємося аж до спалаху понаднової зірки. До того ж я давно вийшов з віку, коли мені на ніч розповідали казки...

Я сумлінно виконав суворий капітанів наказ. Дисципліна є дисципліна!

Так, що не кажіть, а капітан Небреха і нудьга були поняття абсолютно несумісні.

Розділ шостий. ПОВЕРНЕННЯ З ЗІРОК

Довго чи коротко ми мандрували, не скажу. Та й як мені було визначити точний термін навігації, коли капітан Небреха безнадійно заплутав весь хронометраж своїми видовженими, як світлові роки, розмовами?

За час мандрів я мав цілковиту змогу переконатися, що у порівнянні з парадоксальними знаннями Небрехи класична шкільна наука не витримує ніякої критики. У космосі вона виявилася такою ж непридатною, як колеса від воза на Чумацькому Шляху.

Візьмемо злощасні ходики. Ще у середній школі мені прищепили про них уявлення, як про випробуваний історією лічильник часу. Але під благодійним впливом капітана Небрехи я почав дивитися на них, як на кумедне вмістище аварійних калорій. Мабуть, ходики були на борту коробки просто даниною давній традиції. З цього погляду було б набагато доцільніше, якби ми замість безупинно цокаючого анахронізму повісили над пультом управління звичайну автомобільну каністру з олією або недоторканим запасом пального.

Та скільки б ходики не нацокали, а наша навкологалактична одіссея мала ось-ось завершитися.

Це стало цілком очевидним (навіть неозброєним оком) фактом, коли на металеві груди коробки, мов фінішна стрічка, лягла велетенська орбіта Плутона.

Звідси, якщо не гальмувати мало не світлову швидкість ракети, до Землі по прямій залишалося чотири години льоту.

Пора було чепуритися перед врочистою зустріччю. Не з'являтися ж на очі майбутніх поколінь здичавілими робінзонами!

Я присів навпочіпки перед дванадцятилітровим чайником і, вдивляючись у його блискучі боки, почав старанно виголювати щоки. Адже не було сумнівів, що з борту коробки ми одразу потрапимо на борт трибуни. Як колись казали, з корабля та на бал.

А мій знаменитий супутник безтурботно розлігся на колоді й не думає дженджуритися. І ще тільки одягнув, до того недбало залатаний, що серед моря горизонтальних хвиль раптом виринали материки з вертикальними смугами. Хоч би не полінувався та вийняв із скрині парадний мундир.

Ні! Лежить, перекинувши протез на праву ногу і заклавши руки за голову, скептично спостерігає мої перукарські хитрощі і тільки в'їдливо гмукав.

— Капітане, — не стримався я, дивуючись його байдужості до історичних подій, — ніж ото на колоді виніжуватися, сіли б та заздалегідь склали вітальну промову. Де ви бачили мітинги без вітальних промов!?

— Азимуте, — примирливо озвався капітан Небреха, — троглодити ще не призвичаїлися до духовного поживку. На мій погляд, їх слід пригощати не вітальними перебільшеннями, а принаймні окістом печерного ведмеда.

Від цих слів мене аж струснуло. Аж руки безсило впали.

— Знову ви за старе, — скривився, як від зубного болю. — Адже теорія відносності говорить...

— Мій юний друже, — зупинив мене зореплавець, — ти подорожуєш не з теорією відносності, а

з міжзоряним вовком, який на галактичних путівцях проковтнув не одну торбу космічного пилу. От і слухай, що тобі говорить старий капітан...

Сталося найжахливіше — я необережно відкрив шлюзи капітанового красномовства. Ось зараз він витягне свою люльку, втрамбує у неї добрячу пучку тютюну і почне верзти нечувані речі.

Так і є!

Небреха верхи сів на колоді, поліз обома руками у кишені по люльку та гаман.

— Авжеж, добрячий шмат ведмежатини одразу налагодив би між нами товариські стосунки, — мовив він, запалюючи люльку. — Ти тільки уяви, Азимуте, колоритну картину первісного побуту. Стоїть гора висока, а під горою річка. На майдані біля входу до печерних квартир височить намет з усіяної гостряками шкури тиранозавра. Ця споруда тимчасова, бо намет напинають на циклопічні ребра іклоноскоя лише вдень, а вночі ховаються в печерах. Так от. Біля намету весело тріщить багаття. Старий троглодід, у якого навіть волохата спина вже посивіла, сидить на відполірованому прадавними їдцями черепі мамонта і спритно майструє кам'яну сокиру вагою у півцентнера. А поряд з ним хазяйнує троглобаба, теж старенька. Вона вкидає у кам'яний казан, повний джерельної води, розпечену до червоного бруківку, щоб у такий спосіб зварити юшку з вітамінізованих корінців. Неподалік, на галявині, троглодіти грають у скраклі, а за битки ум правлять пудові суглоби хижих ящерів...

Капітан по-змовницькому підморгнув мені і завершив свою диму троглофантазію незграбним жартом:

— І от, коли ти, Азимуте, з'явишся виголений, як поле після жнив, серед кудлатих волохачів, тебе не візьмуть навіть у троглоприйми. Знаєш, із санітарних міркувань, бо всі вважатимуть, що ти безнадійно уражений якоюсь невиліковною проказою.

Тим часом ми чорною блискавкою перетнули орбіту Марса. До Землі лишалися лічені хвилини льоту.

Слід було готуватися до приземлення.

Нарешті капітан Небреха знявся з колоди, насунув на свою загорілу, як бронза, голову кашкета і зарипів на протезі до пульта управління.

Хоч як мене дратував його затрапезний вигляд, але спостерігати, як він філігранне керує коробкою, було справжньою насолодою. Бачили б ви, як він з натхненням чолом фортеп'янного віртуоза вмовився серед численних важелів!

Одразу носові дюзи заграли пронизливу увертюру до божественної симфонії гальмування. Під акомпанемент запаморочливого вищання коробки понесло, як музейний драндулет на химерних вибоях периферійного битого шляху. Від несподіваних поштовхів ракету трусало так, що навіть я змушений був вицокувати зубами якусь тривожну партію.

А капітанові хоч би що! Сидить собі і чутливо прислухається до принадних звуків, торкаючись час від часу найжачених важелів.

Ось під врочисте бухкання правобортного квартету ми мало не зачепили цирк Платона, коли проскакували під самісіньким Місяцем. Ось звукові хвилі піднялися до переможних спалахів, коли зореплавець впритул розстріляв небезпечний рій небесних ядер, які астрономи чомусь охрестили метеоритами.

Скажу одверто, від нелюдської майстерності капітана у мене волосся ставало сторч і кров холола у жилах.

І от, коли ми на першій космічній швидкості вдерлись у зону штучних супутників, я виразно відчув, що в капітановій партитурі явно бракує мужнього голосу людини.

— Грім і блискавка! — чимдуж заволав я. — Капітане, що ви робите? Ви порушили правила навколоземного руху! Хіба ви забули, що в зоні штучних супутників рух приватного космотранспорту суворо заборонено? Ех, тепер заберуть права та ще оштрафують!

І уявіть, капітан Небреха поставився до моїх критичних зауважень цілком об'єктивно.

Навіть більше того — у свою космічну симфонію він ввів дует, взявши на себе партію другого соліста.

Він притишив двигуни, щоб наші голоси домінували над модерним хаосом звуків, і заспівав свої:

— Азимуте, красно дякую за дружню пересторогу. Скажи мені тільки, куди поділася твоя заборонена зона?

Я припав до окуляра телескопа.

— Даремні намагання, штурмане. З однаковим успіхом ти міг би шукати супутники у мікроскоп. Ну, хто в доісторичні часи закинув би їх на орбіту?

І справді. У навколоземному просторі, де ще так недавно юрмилися, мов на ярмарку, міради супутників з радіопередавачами, телевізійними ретрансляторами і фотоапаратами, тепер зяяла бездонна незаймана порожнеча.

Від хитромудрих штучних створінь не лишилося й голки. Ніби їх ніхто і ніколи не вішав на небі.

Видно, я таки даремно голився. Це тільки ускладнить історичні переговори представників майбутніх інтелектуалів з колишніми троглодитами.

Однак вийшло не зовсім так.

Я вже складав у голові вишукані дифірамби на адресу видатного зореплавця, коли раптом з лівого борту Землі у веселковому сяйві сонячних протуберанців виринув на траверз Великого Веза циклопічний дисколіт оригінального вигляду.

Формою і кольором він надто нагадував гігантський сирник. Якби він справді був їстівний, ним можна було б нагодувати усіх мешканців Сонячної системи.

Від такого, незвичайного дивовиська я мало не остовпів.

Що воно означає? І куди ми потрапили? Якщо в минуле, то звідки узявся цей орбітальний млинець? А якщо у майбутнє, то куди поділися штучні супутники? А може, нащадки замість засмічувати навколоземний простір численними супутниками випекли на заводах один космічний млинець та й поклали на нього усю радіо-, теле— і фотообслугу планети? А що?

Атож! Тепер настала моя черга кепкувати. Нема чого збивати мене з пантелику!

— Капітане, — хитро докинув я, — ви лишень гляньте, куди сягнули олімпійські рекорди!

Бачите, якийсь троглодит чи троглодитка закинули диск аж на орбіту...

Але досвідченого зореплавця нелегко збочити з обраного ним курсу.

Небреха на мить одірвався від важелів і спокійно зазначив:

— А чи не здасться тобі, Азимуте, що на дискольоті ось цієї хвилини черговий навігатор записує у бортовий журнал: «Вже елементарне візуальне спостереження показало, що на Третій існує високотехнічна, хоч і малокультурна цивілізація. Так, розумні істоти нерозумно перетворили навколопланетний простір на космічний смітник, бо викидають туди консервні бляшанки». Причому консервною бляшанкою він вважає саме нашу коробку.

Ні! З капітаном Небрехою несила сперечатися. Отакої! Невже ми і вони — гості в одну хату?

Та я не встиг обміркувати нову для мене проблему як слід: заревли двигуни, віщуючи фінальні акорди космічної імпровізації капітана Небрехи.

На посадку міжзоряний вовк пішов з заплющеними очима. Оцим граничним трюком він, певно, намагався вкрай уразити мене. І таки вразив. На серці зробилося тоскно, а на спину наче хтось сипонув жменю крижаного космічного пилу.

Я теж заплющив очі, але з інших міркувань...

Аж раптом — ТОРОХ-ТОРОХОХ!

Перед очі попливла зоряна туманність.

Запала цілковита тиша.

Ура! Ми на Землі!

Розділ сьомий. СЮРПРИЗИ МЕЗОЗОЯ

[Мезозой, або мезозойська ера — четверта ера в геологічній історії землі, поділяється на три періоди: тріасовий, юрський та крейдяний.]

Ситуація, скажу я вам, нагадувала стародавній анекдот (або майбутній, як на погляд капітана Небрехи). Словом, анекдот такого змісту.

Один пасажир сів у Брянську на поїзд «Москва — Київ». Знайшов своє купе, заходить. А там ще один чоловік сидить. Новоприбулий зрадів попутникові і починає знайомитися :

— Куди їдете, якщо не секрет?

— У Київ, добродію.

— От здорово! — аж підскочив новоприбулий. — Техніка тепер на висоті! Подумати тільки, от ви сидите напроти мене і їдете у Київ, а я сиджу напроти вас і їду в Москву.

Отак само безглуздо виходило й у нас.

Хоч ми подорожували в одній ракеті, але в капітана станцією призначення було далеке минуле,

а кінцевою зупинкою його штурмана було далеке майбутнє. Це треба вміти — тримати курс у протилежні боки і дивитися на сузір'я в один ілюмінатор.

Та нічого. Факти така вперта річ, що ламають опір найвпертішого опонента.

Очевидно, капітан Небреха був такої ж думки, бо ми синхронно прикипіли носами до скла ілюмінатора.

Перед нами відкрилась дивоглядна картина.

Хоча ще тільки-но почало світати, але предмети було видно досить виразно.

Наша коробка стала на ґрунт унікального заповідника.

Уявіть собі досить простору, затишну галявину і тиху замріяну річку, яка спокійно плине, ховаючись за соковитим очеретяним тином. На тому боці її серед чагарника та екзотичних дерев мальовничо височить величеський пагорб, всіяний трикутними скелями.

На узліссі купами стоять химерні дерева із конусоподібними стовбурами, з гострих вершин яких віялом стирчать тирхаті чуприни. Деякі рослини нагадували природні гаманці, бо з їхніх розчахнутих стовбурин, мов банкноти, визирали паки зеленого листя. Де-не-де були понатикані товсті дерева з такою волохатою верхівкою, що мимоволі здавалося, ніби на них поодягали вивернуті кожухи. Тут і там серед буйних заростей папороті виструнчилися розкішні пальми.

Ліс чатувала передранкова тиша. З очерету нечутно виповзав слабкий синюватий туманець...

Так, це був чарівний живий музей флори!

— Капітане, — сказав я Небресі, повертаючись до нашої остогидлої дискусії, — чи ви не помилилися?

— Авжеж, помилився, — незадоволено пробурчав він. — Тільки сліпий міг би ще сперечатися...

Його слова були для мене мов райська музика. Хоч ми й приземлилися, але я почував себе на сьомому небі.

— Таки схибив у розрахунках! — бідкався самокритичний капітан. — Замість кам'яного віку заскочив аж у мезозой!

Визнаю, падіння з сьомого неба було відчутне. Виявляється, капітанова хвороба прогресує!

— Тисяча тиранозаврів! — гримів міжзоряний вовк. — Це не що інше, як крейдяний праліс!

— Капітане, — намагався я вгамувати його, — ніякий це не праліс, а чудовий ботанічний парк, який створили наші з вами нащадки. От зараз піду покличу сторожів, і все одразу з'ясується.

— Стій! — суворо наказав мені капітан Небреха. — Якщо ти вийдеш, майбутні палеонтологи навіть кісточок твоїх не знайдуть.

Я невдоволено зиркнув на капітана, бо тієї миті й гадки не мав, що оцим, здавалося б, деспотичним наказом він врятував мені життя.

Нічого не залишалось, як знову втупитися в ілюмінатор.

І раптом я мало не скрикнув з несподіванки. Пагорб, що панував на протилежному боці річки, зрушив з місця! Чи мені приверзлося? Але ні!

Гора звелася на товщенні ноги. Хрипке позіхання, що нагадувало сердите гарчання, долинуло до нас. А ожила гора, важко сопучи і крекчучи, вже продиралася крізь ліс і туман до річки. Потім з задоволеним буркотінням плюхнула у тиховід.

Ми чули, як після ранкової ванни тілиста істота заходилася натоптувати своє неосяжне черево осокою та очеретом.

Аж тут задвигтіла земля, ніби на нас невблаганно котилася навала важких танків. Це враження ще більше посилювалося несамовитим брязкотом і гуркотом. І ось, трощачи і вивертаючи з корінням дерева, що стовбичили на шляху, на галявину вдерлася валка дужих, але неповоротких чудовиськ.

Їхні куполоподібні п'ятиметрові тулуби надійно захищали багатокутні рогові пластинки, що вкупі утворювали непробивний панцир. На кінцях довгих окільцьованих кістяними тилигами хвостів — приголомшливі булави, з яких навсібіч стирчали півметрові гостряки.

— Такою булавою можна порішити слона, — холоднокрівне зазначив капітан Небреха.

На щастя, вайлуваті велетні мали напрочуд мирну вдачу. Заклопотано рохкаючи, мов свині на випасі, вони повиповзали на галявину і почали ретельно викошувати працюючими щелепами папороть.

Мабуть, саме в цей час у заповіднику чудернацької флори і, як бачимо, фауни починався перший сніданок.

Небреха повернувся до мене й повагом зауважив:

— Мій юний друже, в майбутньому цих тварюк ми побачили б хіба що в музеях.

Та я не складав полемічної зброї.

— Ви, капітане, — відчайдушне боронив я свою гіпотезу, — втратили віру у світлий людський розум. Оці тварюки — штучні подоби колишніх ящерів. Знаєте, такі своєрідні роботи. Можливо, їх зліпили спеціально на замовлення Міністерства освіти як наочні учбові посібники. Вдень сюди водять першокласників на практичні заняття з історії походження життя на Землі. Хіба ви не припускаєте такого тлумачення?

— Я припускаю, — задумливо відповів капітан Небреха, — що ми самі маємо повну змогу вскочити в гарну історію. А тепер, Азимуте, слухай мій наказ. Оточи коробку випарами гідрату спирту.

А коли я цей дивний наказ виконав, капітан пояснив мені:

— Пахощі спирту — найнадійніший у даному випадку захист. Усі тварини, штучні вони чи природні, відчують до спиртного непоборну відразу.

Я завше дивуюся неймовірній далекоглядності капітана Небрехи. От, скажімо, якби він зволікав з наказом ще хвилину, від нашої коробки, можливо, залишилася б хіба купа металевого брухту.

Атож!

Тільки-но ми одягли коробку у непроникливу спиртову сорочку, як з ботанічної гущавини вистрибнув хвацький монстр завбільшки з п'ятиповерхову будівлю.

Щоб змалювати його, досить уявити видовжений, як труна, череп з кровожерними і великими, наче миски для вареників, баньками та рясно всіяною іклами і зубами пащекою, з якої невпинно котилася пожадлива слина. Оцю бридку голову напнуто на гнучку драконівську шию, що поволі переходила у циклопічне черево, надійно вкрите плетивом кам'яних м'язів і твердою, мов наждак, лускатою шкірою.

Потвора жваво стрибала на двох задніх колодах (лапами їх не назвеш!), з яких стирчали страшні пазури, що більше скидалися на залізні гаки сучасних підйомних кранів.

Щоправда, передні кінцівки цього страхітливого монстра не являли ніякої небезпеки. Вони були маленькі і кволі, як у пуголовків. На знак своєї цілковитої нікчемності вони безсило звисали перед могутніми грудьми.

Але хвіст! Якби хто бачив хвіст! Одним ударом довжелезного хвоста хижак легко зробив би з нашої коробки гармошку.

Оцей допотопний красунчик споганив усю ранкову ідилію.

Тільки-но його уздріли закуті в панцири мирні папороїди, як вони наче збожеволіли. Панцерники кинулися хто куди, сповнюючи повітря жалібним зойком.

Та ось вони спритно позакопувались у землю і перетворилися на довготривалі опорні точки. Із западин випиналися на поверхню лише масивні, як валуни, рогові щити, що були явно не по зубах будь-якому ворогові. До того ж біля кожного щита ще лежала напохваті страхітлива булава.

Але п'ятиповерхове чудовисько не звертало на велетенських черепах жодної уваги. Воно з диким гиканням метнулося до тиховоду, де й досі ласував комишем гороподібний завр.

Що там сталося, важко й описати. Насамперед тому, що картину двобою ховав туман, який значно погустішав. Але зважаючи на несамовите ревище, відчайдушне виття, брязкіт щелеп і пазурів, оглушливий хрускіт кісток, чудовиська тюжили один одного не на життя, а на смерть.

Нарешті переможне ревище лускатого страховища та передсмертний хрип гороподібного гурмана злилися в заключний трагічний дует.

З туману виринули заюшена хава хижака з величезним куснем паруючого м'яса в зубах...

— А що. Азимуте, — порушив гнітючу мовчанку капітан Небреха, — далєбі, штучні копії колишніх потвор жеруть одна одну? Не хотів би я опинитися на місці твоїх бідолах-першокласників, аби не потрапити на десерт оцьому «машинозаврові»...

Чим я міг заперечити? Та й навіщо заперечувати очевидні факти? Я й сам розумів, що ми були б чудовиську на один зуб. І скафандри не врятували б. Потвора злускала б їх, мов горішки.

Та на цьому сюрпризи ще не скінчилися.

Що я мав робити?

Ясно, підняти руки вгору на знак беззастережної капітуляції і щиро визнати:

— Капітане, ви — геній!

Але, на щастя, не встиг цього зробити. Бо саме тієї миті вдарив грім з чистого неба. Грім дужчав, ширився і вже обіймав небо від краю до краю.

Таємничий грім страшенно наполохав велетенських черепах. Вони повидиралися із земляних схованок і панічно ринули у надра первісної хащі.

Лускатий убивця теж не лишився байдужим до громових ритмів. З незадоволеним риканням, яке тепер видавалося жалюгідним скавучанням, він схопив свою жертву ікластою пащекою і на силу поволік її у праліс протилежного берега.

За хвилину на галявині було порожньо, як у мить нашого акробатичного приземлення. Тільки трава, я помітив, стала сторч, мов волосся на голові людини, коли вона ціпеніє з ляку.

Хоч це було ненормальне і тому тривожне видовисько, хвилюватися не було й найменшої причини. Навпаки, були всі підстави радіти і пишатися власною далекоглядністю. Адже це був гуркіт авіаційного мотора!

Я прислухався до шумовиння авіаційного мотора з невимовною насолодою. Наче сидів не в залізній бочці, а в партері Великого театру на прем'єрі чудової опери.

Але найприємніше було, безумовно, попереду.

Ось зараз капітан Небреха підніме вгору руки і визнає:

— Азимуте, ти — геній!

І щоб наблизити цю врочисту мить, я взяв мегафон, аби перемогти гуркіт, і в'їдливо проревів на вухо Небреси:

— Капітане, це справді нечувано! Птеродактилі літають з мотором! Ха-ха-ха!

Та міжзоряний вовк і не подумав визнати поразку. Він узяв в мене з рук мегафон, щоб спокійно прокричати на мою адресу:

— Добре сміється той, хто сміється останній!

На жаль, на цю тривіальну репліку я не міг відповісти новим нищівним «ха-ха-ха», бо капітан завбачливо не випускав з рук мегафона. А в несамовитій гуркотні мій голос розтанув би, як сніжинка у пекучій Сахарі.

Я присів навпочіпки, схилив голову набік і глянув у ілюмінатор знизу нагору. Та хоч я одразу побачив те, що й сподівався побачити, я аж сторопів.

Я уздрів вертоліт, але він падав на землю догори колесами! Його потужні гвинти страшенно хурчали, утворюючи могутній повітряний вир, що безжалісно скуб за зелені чуприни дерева і з корінням видирав кущі.

Тисяча пропелерів! Оперезати космічною трасою Чумацький Шлях і лише для того, щоб потрапити на повітряну катастрофу! Адже ще мить, і від вертольота залишиться тільки гірка запчастин!

Лише капітан Небреха з його проникливим розумом і багатющим досвідом, можливо, міг би порятувати пілотів. Та як закликати його до рятувальних робіт, коли він мертвим хапком вчепився у мегафон?

І тут мене осяяло. Знаєте, у небезпеці думка завжди працює гостріше. Я схопив порожній бідон з-під пасти і заклично загув у нього:

— Капітане, придумайте щось і врятуйте сміливців.

— Ні, Азимуте, — з неприхованим сумом відгукнувся Небреха, — їхній біді не зарадиш. Якби ми підготувалися до цього заздалегідь...

— Але ж ум загрожує жахлива небезпека!

— Авжеж, — погодився капітан, — якщо вони зупинять двигуни, їх закине аж на орбіту Місяця, а можливо, ще далі. Бр-р! Опинитись у космосі на вертольоті!

— Як так?! — запитав я, до краю вражений цією неймовірною версією.

— А отак, — розважливо пояснив Небреха. — Хіба ти не бачиш, що Земля не притягує, а відштовхує цю повітряну машинерію? Інакше від неї ще хвилину тому залишилася б сама згадка...

Я схилився над бідонем і здивовано пробубонів :

— Що це значить? Невже за час наших мандрів Земля втратила силу тяжіння?

— Ні, Азимуте, ні! — заспокоїв мене капітан Небреха. — Просто ми бачимо антигравітаційний вертоліт, який Земля, замість притягати, відштовхує. Він відрізняється од звичайних вертольотів, як ракети типу «земля — небо» від ракет типу «небо — земля». Коротко кажучи, небо і земля помінялися для нього місцями. Ось чому цей перевертень літає догори колесами. Але я не знаю, чим можна допомогти пілотам у цій справді крутиголовній ситуації.

Капітан на хвильку замовк, а потому глибокодумно закинув у мегафон:

— Атож, вони могли б приземлитися хіба що на магнітному полюсі...

І що ви думаєте? Тільки-но він це сказав, як у хвостовій частині вертольота-перевертня відкрилися якірні шлюзи і на волю з брязкотом вивалився перший якір.

Він був незвичайної конструкції. Замість павукоподібного гачка ми побачили, що на ланцюгу гойдається важкий рогалик. Один ріг пофарбований у червоний колір, а другий у синій. Той, хто вивчав хоча б початковий курс фізики, одразу ж здогадався б, що це — звичайний магніт.

Так, це був магніт!

Він безладно гойдався, наслідуючи обережні рухи вертольота, аж поки не підплив до коробки і не прикипів до її обшивки.

Шум гвинтів одразу вщух. Товстенний ланцюг напнувся, мов струна. Наша коробка надійно

врівноважувала силу тяжіння Землі. З вертольота на ґрунт впала мотузяна драбина.

Нарешті! Час зустрічі, яку я так палко чекав, настав. Ось коли все з'ясується!

Капітан Небреха надів бушлат, розправив вуса й поважно вийшов з коробки.

Аж раптом сталося диво дивне.

З вертольота, замість людини, на яку я очікував, викотилася величенька, геометричне правильна куля, біла, мов сніг, і прудка, як ртуть.

Жвава і юрлива, вона хутко підкотилася до капітана Небрехи.

Я тільки ошелешено лупав з коробки очима, дивлячись на це дивовисько, а капітан — хоч би що — стоїть як вкопаний і незворушно чекає, що буде далі.

Відтак правий бік у кулі несподівано випнувся, і з утвореної пухлини миттю видовжилася гнучка, дещо схожа на шланг кінцівка з сімома пальцями. Куля привітно помахала нею в повітрі і приємним баском мовила:

— 4пі-ер-квадрат!

І тут капітан далекого міжзоряного плавання Небреха (вже в котрий раз!) вразив мене своєю неймовірною винахідливістю.

Не гаючи ані секунди, він теж привітно помахав рукою і з природженою гідністю, яка ніде, ні за яких умов, ні перед ким не зраджувала його, відрекомендувався:

— Небреха!

А тоді дружньо потиснув кулі її гнучку кінцівку.

Розділ дев'ятий. ДВОБІЙ ІНТЕЛЕКТІВ

Для моїх передбачень зустріч з мислячим колобком була фатальною. Адже сама його зовнішність красномовно свідчила, що ми зустрілися не з далекими нащадками, а з чудернацьким представником високотехнічної іншопланетної цивілізації.

Далебі! Капітан Небреха не помилився. Ми таки залетіли у катзна-яку безодню доісторичного часу.

Та, незважаючи на цю прикру для мене невдачу, я радів їй, мов школяр несподіваній п'ятірці.

Подумати тільки, ми здибали на світанку геологічної біографії Землі космічного брата по розуму!

Авжеж, що не кажіть, а якби не дивовижна впертість капітана Небрехи, оця доісторична зустріч ніколи не була б зареєстрована у бортовому журналі. Навіть капітан Козир не міг би похвалитися чимось подібним, хоч би скільки він рився на звалищі своїх космічних спогадів.

Бачили б ви, з якою зворушливою щирістю розмовляли 4пі-ер-квадрат і Небреха.

Вони, як рідні брати, що довго не бачилися, квапилися розповісти один одному про свої незліченні заслуги, намагаючись жодним необережним словом не принизити себе в очах співрозмовника.

Їхні слова стикалися, мов блискавки, освітлюючи інтелектуальну велич обох цивілізацій. У словах 4пі-ер-квадрата я впізнавав несхибну вдачу Небрехи, а в капітанових словах — гостроту думок міжзоряного брата.

Та краще викладу їхній діалог від слова до слова, щоб кожна кома стала надбанням істориків, яким не завадило б привселюдно подякувати мені, що я той діалог не полінувався занотувати.

Щойно капітан Небреха відрекомендувався, як 4пі-ер-квадрат від душі мовив:

— Така радість!

— Ще б пак! — погодився капітан.

— А чи уявляєте ви, хто я? — повів далі привітний колобок. — Якби ви це уявили, ваша радість була б ще більшою. Та не буду інтригувати вас. Тож слухайте: я — Великий Шукач Помилки, Наладчик Еволюцій Вищого Розряду, Конструктор Мислячих Істот з далекої галактики ЗС-295! Почесний член усіх можливих і неможливих академій та філантропічних закладів! Батько сучасної галактичної істотології! Я шукаю на всіх космічних путівцях цілинні планети, що тільки пробуджуються до органічного життя, і колонізую їх штучними мислячими істотами. Ось у кого ви мали честь потримати кінцівку!

— Авжеж, з вами цікаво познайомитися, — негайно підхопив запропоновану тему капітан Небреха. — А чи здогадуєтеся ви, добродію, кого бачите перед себе? Навіть вам, конструкторе, розгризти цей горішок було б так само важко, як мені запалити люльку з протилежного кінця. Та не буду морочити вас цією непотрібною зараз загадкою. Знайте ж: я — Невтомний Шукач Пригод, Капітан Далекого Міжзоряного Плавання, Дослідник і Географ Всесвіту з Чумацького Шляху! Я прокладаю космічні траси до нових заселених світів, щоб першому з зореплавців на невідомих розумних істот подивитися і себе показати. Ось кому ви мали честь потиснути руку.

— Але погодьтеся, капітане, — делікатно натякнув на свої видатні заслуги 4пі-ер-квадрат, — якби я не заселявав нові планети, ваша професія була б зайвою. До кого б ви тоді літали?

— А ви, конструкторе, — скромно відповів йому капітан Небреха, — зважте на той незаперечний факт, що якби не мої мандри, ваша робота була б марною. Хто знав би про неї?

— Те-те-те! За своє життя, капітане, я заселив стільки планет і сотворив так багато найрізноманітніших істот, що у мене вже майже вичерпалася фантазія! От!

— Ах-ах-ах! До речі, конструкторе, я й сам це помітив, бо мені вже бракує оригінальних недосліджених цивілізацій.

— Капітане!

— Конструкторе!

Як бачите, за своїм інтелектуальним рівнем уславлений капітан Небреха і конструктор 4пі-ер-квадрат анітрохи не поступалися один одному.

— Капітане, — ввічливо поцікавився 4пі-ер-квадрат, — невже ви один-єдиний у Всесвіті

зореплавець?

— Конструкторе, — чемно запитав Небреха, — невже ви один-єдиний у Всесвіті творець?

— Ви, капітане, лише реєстратор цивілізованих світів! — віддав Небресі належну йому шану колобок.

— А ви, конструкторе, — відзначив його успіхи Небреха, — не більш як помічник природи!

— Що ж, з вами неможливо не погодитися, — зітхнув 4пі-ер-квадрат.

— Так само, як і з вами, — насупився Небреха.

Мені давно кортіло втрутитися у цю легендарну розмову, та я аж ніяк не встигав докинути хоч би одне історичне слово.

Аж ось капітан і конструктор замовкли і тільки важко хекали, наче разом з міфічним Сізіфом тягали на величезну гору кам'яні брили.

З усього було видно, що співрозмовники цілком вичерпали тему. І справді, це я мушу наперед зазначити, вони її більше ніколи не торкалися. Вже з першої вступної бесіди Небреха і 4пі-ер-квадрат досягли повного, взаєморозуміння. І де тільки каштан навчився дипломатії?

Я закохано дивився на двох мовчазних титанів.

4пі-ер-квадрат задумливо гойдався з боку на бік, а Небреха зосереджено колупав протезом ґрунт.

Я волів їх обох стиснути в обіймах. Та це було неможливо. По-перше, це суперечило б усяким нормам дипломатичного етикету, а по-друге, конструктор мав у попереку метра півтора. Та й Небреха, нівроку, не дуже поступався йому габаритами.

І тоді я відклав свої нотатки, вийшов з коробки і хоробро взяв слово.

— Конструкторе! Капітане! — схвильовано вигукнув я. — Ваша слава і подвиги, як і сам Всесвіт, не мають меж! Один у вас геніально починає, другий геніально завершує. Хай живе науковий симбіоз двох цивілізацій! Ура!

Куля аж підстрибнула від задоволення, а Небреха лагідно глянув на мене.

— Капітане, а непогано сказано, — оцінив мою щиросердну промову 4пі-ер-квадрат.

— Здорово! — охоче погодився з ним Небреха.

— Хто цей чарівний юнак? — ніжно запитав 4пі-ер-квадрат.

— Мій штурман Азимут, — гордо пояснив міжзоряний вовк.

Та раптом сферична поверхня кулі затьмарилася.

— Невже ще один знаменитий дослідник? — чомусь стурбувався конструктор.

— Та ні, він ще початківець, — заспокоїв його капітан Небреха.

— Ах, так! Оце приємно! — з неприхованою радістю мовив чужинець. — Надзвичайно приємно! Мій юний друже, я дозволяю тобі потриматися за мою кінцівку.

Мабуть, колись менш врочисто висвячували на лицарів, ніж мене у друзі видатного галактичного конструктора, неодмінного почесного члена усіх існуючих та майбутніх академій і філантропічних закладів. Мені навіть здалося, що я припав йому до серця більш, ніж сам капітан Небреха, хоч який уславлений він був.

— Конструкторе, — гостинно сказав капітан Небреха, — дозвольте запросити вас до нашої ракети на тубик пасти.

4пі-ер-квадрат не пручався.

— Охоче приймаю ваше запрошення, колего, — виховано гойднувся він. — Але з тією умовою, що й ви завітаєте до мене на сухіврю з хлорели.

Розділ десятий. ЕКСПЕРИМЕНТИ КОНСТРУКТОРА 4ПІ-ЕР-КВАДРАТ

Наша затишна коробка буквально зачарувала 4пі-ер-квадрата. Щоправда, не малу роль у цьому відіграла кавказька антиречовина, якою капітан Небреха щедро сервірував нехитрий сніданок.

Все тут вражало нашого допитливого гостя.

Немудрящий механізм ходиків просто розчулив видатного конструктора. Він вмонтувався під глеком з висококалорійною пастою, що правив за гирю, і замріяно цокав, імітуючи мелодійні ритми старенького годинника:

— Тік-так, тік-так, тік-так...

Але найдужче його принадили наші гамаки.

Він, як вправний циркач, перелітав з сітки на сітку, у веселому захваті підстрибував на пружному плетиві хлорели і натхненно волав:

— Та у вас райський куточок! І хто тільки додумався до цих талановитих пристроїв? Я не стрічав їх на жодному зорельоті! Усе крісла та ліжка...

Від цих пишних дифіраблів капітан Небреха аж зашарівся. Ясно, після такої відвертої похвали з його боку було б негарно казати про себе. От мені й довелося узяти відповідальні обов'язки гіда.

— Це капітан, — відповів я на запитання конструктора, — подбав про наш комфорт... Він все вміє!

— Колего, — захоплено мовив конструктор, звертаючись до Небрехи, — багато я бачив геніальних і навіть надгеніальних винаходів, та й сам маю купу патентів, але такого бачити не доводилося. Це справді матеріальне втілення гнучкого плетива ваших мозкових звивин!

І він знову, мов легкий м'ячик, з щасливим вереском перелетів з гамака в гамак.

— Ви ще не все знаєте, — не вгавав я. — Зверніть увагу, ваша геніальність, сітки сплетено із скрутнів хлорели. Оці скрутні врятовують нас у скруті. На випадок чого, їх можна розтовкти у

ступі і зварити чудову юшку. І врахуйте, конструкторе, обидві сітки капітан сплів рівно за півоберта оцієї планети навколо своєї осі!

— Мудра голова та ще золоті руки! — вражено вигукнув наш гість. — Капітане, ви зробите мене найщасливішою кулею у Всесвіті, якщо подаруєте креслення цього казкового приладу. Ваше ім'я увійде в історію галактики ЗС-295, як найбільшого її благодійника. Присягаюся подвійною діаграмою народження понаднових зірок!

— Та що ви, — з винятковою скромністю озвався капітан Небреха і, щоб приховати за тютюноюю завісою своє недоречно сяюче обличчя, заходився натоптувати люльку. — Давайте, мій любий колего, ліпше не будемо перевантажувати коробку зайвими компліментами, хоч які б об'єктивні вони не були. Я пропоную вам, конструкторе, товарообмін, щоб ніхто не подумав, ніби ви ошукали старого тубільного капітана.

— Оце діло! — зрадів 4пі-ер-квадрат. — За креслення гамака я, не замислюючись, віддам вам власну шапку-невидимку і ще всевидюще око на додачу!

Я аж затамував подих.

Шапка-невидимка! Всевидюще око! Отакі скарби за гамак з хлорели! О небо, вже через такі сувеніри варто було б вирушити у цю незвичайну подорож!

Але капітан Небреха розвіяв мої надії, як протяг розвіює тютюнову хмару.

— Знання, конструкторе, — некорисливе зауважив він, — дорожчі над усякі скарби. Тільки вони збагачують мислячу істоту.

— Ця істина така ж непомильна, як і те, що 2 в квадраті і 2х2 дорівнює 4! — підтакнув 4пі-ер-квадрат. — Але до чого ви, колего, ведете?

— До товарообміну, мій вчений друже, — пояснив капітан Небреха. — Я вам — креслення, ви мені — розповідь. Бо над усе я волю послухати розповідь, як ви налагоджували еволюції на цілинних планетах, про що ви були ласкаві згадати під час нашого приємного знайомства. Якщо, звичайно, гамак і наладка еволюцій — рівноцінні речі...

— Капітане, ви грабуєте самі себе! — цілком справедливо вигукнув 4пі-ер-квадрат.

Я теж осудливо дивився на затятого капітана. І, як виявилось, не дарма, бо в особі круглоликого конструктора він собі знайшов достойного, як оповідача, конкурента. Такої дивовижної розповіді я ні доти, ані після не чув і, певно, вже не почую.

— Що ж, друзі мої, — повів 4пі-ер-квадрат, легенько погойдуючись на гамаку, — як розповідати, то розповідати...

Почну з двох основних положень істотології. Перше: життя на планетах виникає, не чекаючи мислячих диригентів. Друге: форми його такі ж розмаїті, як і природні умови небесних тіл.

Візьмемо для прикладу планетну систему світила, під ласкавими променями якого нам пощастило зустрітись.

На першій планеті ми знайдемо вайлуватих, неповоротких і важких кам'яних створінь. ІПестилапі і двоголові, вони бездумно гризуть кам'яні стовбури кристалічних рослин або виніжуються у розпеченому баговинні під несамовитим жаром вельми близького Сонця. Це

кварцеві істоти. Світ оживлого каменю.

А що ми бачимо отут, на третій планеті?

Гігантських холоднокровних рептилій з мікроскопічним мозком. Вони бояться навіть цього лагідного дня і ховаються у затінку дерев або охолоджуються у прибережних морських водах. Лише у сутінках та вночі вони безтямно роздирають один одного, щоб підживити свої велетенські тіла.

А тепер завітаймо на п'яту, найбільшу планету системи.

Там вирують бездонні аміачні океани і шаленіють страхітливі азотні урагани. Але циклопічні амеби та велетенські інфузорії, що нині царюють на отруєній планеті, почувують себе як вдома.

Та хоч які на цих трьох планетах природні відмінності, еволюція за пару сотень мільйонів років має зробити своє діло. На планетах забуває розумне життя. І тоді настане історична мить, коли за круглим столом міжпланетної конференції по обміну досвідом зустрінуться такі різні представники трьох цивілізацій: геніальний бронтозавр (він вже зараз має аж три мозки — у черепі, грудях і в хвості), мудрий кам'яний гість з чарівною кам'яною квіткою і драглистий одноклітинний інтелект.

Аж тут я передбачаю одну прикру обставину: геніальний бронтозавр на конференцію не з'явиться, хоч би скільки нагальних запрошень йому не посилали.

Чому? Невже він знехтує своїми досконалыми іншопланетними родичами і оцим недостойним мислячої істоти вчинком зганьбить високорозвинену цивілізацію ящерів?

Ні і ще раз ні!

Просто нещасний тримозковий бронтозавр приречений еволюцією на безславну загибель. Місцеві гіганти ніколи не подарують Всесвіту мислячих чудовиськ...

По-перше, рептилії не мають потових залоз, цих надійних терморегуляторів тіла. Навіть зараз вони вдень лякливо ховаються від сонячних променів у вологих сутінках джунглів. Варто ум висунутися просто неба, як вони всі до одного сконають від сонячного удару.

По-друге, у потвор надто повільний обмін речовин. Отже, вони неспроможні швидко акумулювати життєву енергію.

А по-третє (і це найголовніше!), у рептилій вельми висока пристосованість до обмежених парникових умов, що нині запанували на планеті. Справа в тім, що еволюція не передбачає геофізичних змін, а природа сипле ними, як з рогу достатку. Таким чином, тільки-но на планеті станеться якась катастрофічна кліматична зміна, як геть усі монстри загинуть.

Що ж робити високорозвиненим цивілізаціям інших світів?

Сидіти і склавши руки спостерігати трагедію планети?

Але ж це приведе до зриву відповідальної міжпланетної конференції!

Чи не краще шляхом свідомого експерименту виправити фатальні помилки еволюції? Чи не краще створити якісно нову перспективну істоту і канчуком думки прискорити її розвиток?

А на планеті є всі умови для життя самодіючих штучних створінь, що самовдосконалюються на

основі хімічного синтезу білків з амінокислот за допомогою і управлінням кислот нуклеонових. От, скажу я вам, це будуть молодці! Мені так і кортить у темпі мого друга капітана Небрехи — за півоберта планети навколо осі — зліпити зразок: автономну довгодіючу аналітичну машину, скорочено АДАМа. І тоді еволюція покотиться вимощеним моєю думкою битим шляхом, не звертаючи на випадкові манівці.

Але, як бачите, я досі нічого не роблю. Тільки марную дорогоцінний час, тішачись у своїй художній майстерні. Знаєте, виточую з найміцніших каменів скульптурні автопортрети на добру згадку майбутнім хазяям планети. Оце у джунглі одного з материків я вже накидав тисячі кам'яних куль. Всі вони — копія я!..

...Конструктор журливо замовк і навіть припинив гойдатися.

Це було моторошне повідомлення. Адже коли він і далі розважатиметься лише власними автопортретами, людство ніколи не виникне на Землі, і нам з капітаном ні до кого буде повертатися. Уся наша навколосгалактична подорож виявиться марною.

Очевидно, такі ж тривожні думки вирували і в голові Небрехи, бо він виринув з тютюнової хмари і стурбовано запитав:

— Що ж гальмує вашу благородну справу, конструкторе?

— Так! — рішуче підтримав я капітана. — Чому ви зволікаєте? Майбутнє людство вам ніколи не подарує цього злочинного байдкування! А що скажуть кам'яні мудреці та одноклітинні інтелекти?

— Річ у тому, — сумовито відповів 4пі-ер-квадрат, — що я ніяк не придумую вдалої естетичної форми. Не буду ж я ліпити розумних павуків або мислячих восьминогів? Фу! Погань яка! Правда, білкового АДАМа можна було б виготовити за власним образом та подобою, але це значить наклепати на цивілізації галактики ЗС-295 майже непоправне лихо...

— Що ж вас страшить, мій сміливий колего? — поцікавився капітан Небреха.

— Бачите, капітане, — милостиво пояснив 4пі-ер-квадрат, — галактика ЗС-295 перебуває на величезній відстані від Чумацького Шляху. Світло пробігає його за п'ять з дев'ятьма нулями років. До того ж галактичне скупчення різних зірок рине усе далі в безодні Всесвіту з швидкістю сто сорок сім тисяч кілометрів на секунду. Отже, щосекунди відстань страхотливо зростає.

— То й що з того? — не зрозумів його я, чим заслугував осудливий погляд капітана Небрехи.

— А те, мій юний друже, — з притиском відповів наш гість, — що коли мої земляки вдруге завітають на цю планету, спливе стільки часу, що високотехнічна місцева цивілізація вже сама буде скеровувати еволюційний розвиток на інших планетах. І я побоююся, що тоді спалахне вперта наукова суперечка на тему — хто кого сотворив? І навіть наперед не скажеш, хто кого перекричить. Один такий випадок у нашій практиці вже був. Ми вже навчені гірким досвідом! Адже це факт, що кулі з Крабовидої туманності вважають нас своїми кібернетичними витворами і тицяють нам під ніс свої історичні хроніки! Яке нахабство! Але наші історіографи, хоч ніяк не знайдуть в архівах відповідної довідки, обстоюють протилежну думку, бо вже сто мільярдів років не втрачають надії оту довідку знайти... А без довідки хіба хто вірить кому?

Атож, це була вельми поважна причина.

Я пригнічено мовчав, ніби отой приречений бронтозавр. Навіть рептилія з її трьома мозками нічого путнього не придумала для свого порятунку, де там думати мені. Все в голові сплуталося, мов скуйовджене волосся.

«Як же так? — почав розчісувати я свої думки. — Існую я взагалі чи не існую? Якби 4пі-ер-квадрат не створив АДАМа, ми б з капітаном Небрехою не вирушили у мандри. А оскільки це сталося, значить, конструктор таки зробив діло. Порядок!»

І я з побожністю почав дивитися на нього, терпляче чекаючи порятунку.

Та допомога прийшла зовсім з іншого боку.

— Конструкторе, — тихо мовив капітан Небреха, — чи подобається вам мій рангоут, або, як ви кажете, форма? Чи не суперечить вона вашим естетичним поглядам?

— Капітане, — озвався 4пі-ер-квадрат, з насолодою оглядаючи з усіх боків показну постать Небрехи, — більш досконалої, більш вмотивованої, більш вродливої форми мені не знайти! О, я віддав би усі свої патенти, аби бути автором такої незрівнянної істоти, як ви, мій галактичний друже!

— Тож дерзайте, конструкторе! — наполіг капітан Небреха.

4пі-ер-квадрат мало не впав. Та через недосконалість його форми йому не вдалося наочно продемонструвати свій граничний подив. Він тільки захитався з боку на бік.

— Як? — заволав він. — Невже ви ладні стати моїм натурщиком?

— Так!

— І вас не лякає жаклива перспектива дискутувати на тему, хто кого сотворив?

— Анітрохи!

— Але ж майбутні покоління піддадуть сумніву всі ваші докази!

— Хай піддають...

— Капітане, хочете вірте, хочете не вірте, а ви — герой! Ваша сміливість не має меж!

— Я весь до ваших послуг, колего, — ще раз підкреслив капітан Небреха. — Від вусів до протеза!

— Ой-ой-ой! — зойкнув конструктор, наче його несподівано чимось штрикнули. — Все пропало, капітане! Я ж зовсім забув про ваш протез! От якби ви міцно стояли на двох ногах...

Його світла поверхня знову потемніла. З усього було видно, що 4пі-ер-квадрат огорнув безнадійний розпач.

Та цієї вирішальної миті знаменитий зореплавець наочно довів, що він по праву заслуговує всесвітньої слави несхибного командора, людини з тонким розумом і широким світоглядом.

— Але ж мій штурман ходить на двох ногах! — заgrimів він.

— Правильно! — зрадів конструктор. Він засяяв, мов китайський ліхтарик. — Капітане, ви —

сама мудрість!

— Ура! — чимдуж загорлав я.

А титани думки схопилися з місця і завзято пішли у типовий космічний танок.

Небреха, пихкаючи люлькою, повагом стрибав навколо осі протеза, а 4пі-ер-квадрат обертався навколо нього по класичних орбітах, як віддана планета коло свого життєдайного світила.

Ех, якби мені фотоапарат!

Нарешті енергійний конструктор зупинився і, відсапуючись, мовив:

— А тепер до діла, друзі мої. Я негайно ж наварю у термокамері добірних білків, щоб на завтра все було готове до експерименту. Бувайте, колеги!

І він хутко покотився до вертольота.

А коли вертоліт розтанув у блакитній безодні, капітан Небреха стомлено присів на колоду.

— Скажи мені. Азимуте, що сталося б з людством та й з нами, якби я спокусився на шапку-невидимку і всевидюче око? Я б за нього не заставив і пучки тютюну...

Так! Як і завше, міжзоряний бувалець не схибив і на волосину!

Розділ одинадцятий. З ВОЛОСИНИ У БЕЗОДНЮ

Авжеж, багатьох див я тоді надивився. Є що пригадати.

Узяти хоча б нашу давню суперечку щодо часу, у який ми залетіли. Хоч як це дивно, а ми з капітаном обидва не помилилися. А, коли ви пам'ятаєте, Небреха з самого початку вважав, що ми залетіли у минуле, а я гадав, що у майбутнє. І от маєш! Ми й справді залетіли у сиву давнину, але на власні очі побачили майбутнє. Адже люди теж колись навчаться штучно створювати мислячих істот. Коли не вірите, поспитайте кібернетиків.

Однак наша пригода мало не скінчилася для людства трагічно. Успіх експерименту конструктора 4пі-ер-квадрат висів буквально на волосині, хоч ця волосина і мала вигляд надійного якірного ланцюга. А все через те, що капітан Небреха вперше за час мандрів забарився, хоч і не з своєї вини.

Та розповім, як воно було.

Ранок не віщував ніяких прикростей. Ні капітанові, ні мені. А нам того дня обом добряче перепало.

Нас підняв на ноги вже знайомий гуркіт вертольота, і, коли в обшивку коробки з брязкотом вп'явся магніт, ми вже встигли поодягати скафандри.

Кругловидий конструктор висунувся з вертольота і радо привітався:

— Доброго історичного ранку!

— Салют! — відгукнулися ми.

Тоді 4пі-ер-квадрат скинув мотузяну драбиняку і мовив:

— Прошу на борт, друзі мої. Час не чекає! У мене все готове для експерименту.

Тут ми й вскочили у першу халепу.

Я видряпався на борт спритно, мов мавпа, а от капітан залишився на землі. Він безпорадно тупцював унизу і даремно рив протезом ґрунт. Та це йому анітрохи не допомагало.

Ось коли я зрозумів, чому конструктор вирішив сотворити АДАМа за моїм образом та подобою. Якби він зліпив автономну довгодіючу аналітичну машину за образом та подобою капітана Небрехи, люди ніколи не каталися б на велосипедах і не зводили б хмарочосів. Адже одноногим особам сходи протипоказані, а ліфти, самі знаєте, над усе полюбляють виходити з ладу.

Хвилини спливали за хвилинами, і конструктор почав не в жарт панікувати.

— Капітане! — благав він. — Хутчіш, капітане! Ви, як досвідчений хірург, ріжете мене без ножа! Нещасна еволюція! У мене ж прохолонуть білки! Засохне мозкова плазма! Випарується суміш з білих і червоних кульок, що має жити портативний моторчик!

Він у відчаї випнув кілька кінцівок і заходився гамселити ними по власному північному полюсу, ніби жадав вибити з себе нове геніальне конструктивне рішення.

Та якби не капітан Небреха, ми, можливо, й досі шукали б вихід з цієї несподіваної скрути.

— Гей, на вертольоті! — гримнув капітан, задерши голову. — Ану, попускайте запасний якір! Майна!

4пі-ер-квадрат мало не знепритомнів від такої незрозумілої команди. Самі подумайте, нам слід якомога швидше зніматися з якоря, а капітан Небреха чомусь вимагає кинути ще другий якір! На щастя, я вже звик виконувати капітанові накази без роздумів.

Не вагаючись ані секунди, я скинув запасний магніт. Це й урятувало еволюцію. Капітан Небреха миттю впіймав його і прикипів до рогалика усім тулубом, як муха до липучки. Добре, що він був у металевому скафандрі.

— Віра! — гукнув міжзоряний вовк.

А коли він опинився на борту, то, відсапуючись, проказав:

— Далєбі! Якби я, конструкторе, віддавав перевагу новомодним синтетичним скафандрам, ваші білки, безумовно, прокисли б. Та, як бачите, я переконаний прихильник старих залізних традицій.

— Ваша правда, — змушений був погодитися з очевидним фактом 4пі-ер-квадрат, — але ми, капітане, однаково примудрилися згаяти надто багато часу. Поки піднімемо якір, поки вийдемо на орбіту... Ех!

І він розпачливо змахнув усією дюжиною кінцівок.

— У мене ж нема свіжого матеріалу! — застогнав необачливий конструктор. — Я ж поклав у

термокамеру все до крихти!

Та цієї фатальної миті космічний бувалець знову показав усю свою винахідливість і рішучість.

Поки 4пі-ер-квадрат з ретельністю закоренілого вченого лічив загублені хвилини, а я тримав перед ним похідну рахівницю, капітан Небреха кинувся до аварійного стенда, схопив сокиру і одним помахом розрубав якірний ланцюг, що тримав нас на землі.

Що тут сталося!

Могутнє поле земного тяжіння з такою шаленістю кинуло нас у небо, ніби хотіло розплющити зухвальців об небесну твердь. І справді, якби ота твердь дійсно існувала, від нас залишилося б криваве місиво.

Ми злітали на атмосферні поверхи, мов на реактивному ліфті. Вони змінювали один одного щосекунди.

Тропосфера!

Стратосфера!

Мезосфера!

Іоносфера!

Бац! — і ми вже в колишній зоні майбутніх супутників!

Аж тут я пригадав пророчі слова капітана Небрехи щодо навігаційних особливостей цієї антигравітаційної дивовижі.

— Конструкторе! — зойкнув я. — Ще трохи, і ми опинимось аж у районі Альфи Центавра! Негайно вмикайте гвинти!

Але одразу вжахано подумав, що у безповітряному просторі ми з однаковим успіхом крутили б педалі водного велосипеда.

Втім, все скінчилося легким переляком.

Вертоліт виявився пристосованим до таких несподіванок, бо, крім авіаційних двигунів, мав ще реактивні, щоб поблизу небесних тіл долати відворотну силу тяжіння.

Та головний переляк був ще попереду.

Розділ дванадцятий. ЗА ОБРАЗОМ ТА ПОДОБОЮ

Чи варто описувати всі дивовижні принади дискольота? Адже колись люди самі почнуть монтувати подібні озії, і докладний опис їх буде вміщено в численних технічних довідниках. А ще, мушу чесно визнати, я тих див не дуже й роздивився, бо ми поспішали до лабораторії, мов на пожежу. А потім, самі переконаєтесь, мені було не до спостережень.

Відзначу тільки, що всі приміщення дискольота були бездоганної сферичної форми, отже, уявлення про стелю, підлогу та стіни одразу зникало. Орієнтуватися у цих помешканнях було

неможливо, і я ніяк не міг утямити, де ми ступаємо — по стелі чи по підлозі. Гадаю, правда, що маршрут був комбінований.

От про саму лабораторію розповім докладніше.

Вона теж була кругла, як надувна куля. З протилежних боків її зависали дві білі шафи, що надто нагадували холодильники. Між шафами — примхливе плетиво різнокольорових дротів. Куди не кинь оком, на полицях стояли сполучені посудини, в яких пульсувала жива рідина. З колб і реторт піднімались у повітря різкі випари.

4пі-ер-квадрат запропонував мені, як новобранцеві на медичному огляді, роздягатися, а потім у самих плавках зайти до однієї з шаф!

У шафі було темно, хоч в око стрель. Але тепло. І, головне, нічого зі мною не робиться. Стою собі і знічев'я чухаюсь.

Я вже зовсім було призвичаївся до незвичайного експерименту, коли чую голос конструктора:

— Мій юний друже, — питає він, — ти готовий?

— Ще ні, — відповідаю, — ще дихаю.

— Та я не про те.

— А про що?

— Чи готовий ти до експерименту?

Он воно як! Виходить, відтворення ще й не починалося. Виходить, його тільки починають, і мені, як ув'язненому, надають останнє слово. Аж непереливки стало. Та я переборював свої побоювання.

— Готовий! — кажу.

Щось ззовні загупало, ніби капітан Небреха випробував протезом міць шафи, а тоді стало тихо-тихо, як буває уночі перед ранком.

І раптом знову залунав напружений голос конструктора:

— Увага, увага, увага! П'ять! Чотири! Три! Два! Один!

Я відчув, як незримі промені прошили моє тіло. Свідомість поволі згасала, ніби ціпеніла. Я поринув у цілковитий морок без думок і сновидінь. Я засинав, це точно. Тільки засинав, як кинь, на ногах. Та, коли подумати, сон у вертикальному положенні за умов сферичної лабораторії мав чисто відносний характер. Усе залежало буквально від точки зору. Якби на мене дивилися з протилежного боку, то здалося б, ніби я задрімав догори ногами.

Скільки я спав, не знаю. Відчуття було таке, ніби я склепив і розклепив очі. А коли розклепив, знову почув голос конструктора:

— Один! Два! Три! Чотири! П'ять!

Двері шафи відчинились, і я, потягуючись, що аж у кістках хрумтіло, вийшов.

І що ви думаєте? Тієї ж миті з протилежної шафи, теж потягуючись, вивалилася моя копія, новоспечений АДАМ.

Так, це було чудове видовище! Якби я заздалегідь не знав, що це звичайнісінька кібернетична машина, я б ніколи не сказав, що він був штучним створінням. Красень вийшов хоч куди! Чубатий, руки-ноги на місці і голову має на в'язах! Добрі космонавти колись повиростають на Землі, адже АДАМ з дня свого народження годуватиметься космічною пастою і спатиме на оберемку хлорели.

Я з радісним хвилюванням ступив до нього і дружньо поплескав по плечу.

— Ну, як ся маєш?

Він теж з нечуваною для машини доброзичливістю поплескав мене по плечу і теж привітно запитав:

— А ти як, чудове створіння?

Хоч мене трохи збентежила його фамільярність, та комплімент зробив своє діло. Та й що візьмеш з невихованого кібера, якому від народження минуло кілька хвилин? Йому ж ніхто ще не читав лекцій на морально-виховні теми.

— Молодця! — по-товариськи ляснув я його по животі.

— З тебе будуть люди! — ляснув він мене.

Я весело посміхнувся і ласкаво виправив його першу у житті помилку:

— Не з мене, а з тебе будуть люди, АДАМе.

— Що?! — раптом визвірився він. — Який я тобі АДАМ? Я штурман Азимут, нахабо! Бачите штучку, не встиг вилізти з шафи, як починає шахраювати!

— Це хто виліз з шафи? — обурився я. — Я виліз з шафи? Це ти, нечемо, виліз з шафи! А справжній штурман — це я, нещасна копіє!

— Самозванець! — заверещав він.

— Узурпатор! — заволав я і схопився за штани, щоб одягтися і тим самим покласти край цьому дикому непорозумінню.

Але цей невдячний штучний хуліган так штурхонував мене в груди, що я мало не полетів шкереберть. Ах, так! Я відкинув штани вбік, щоб не заважали, підхопив знавсінілого кібера і майстерним прийомом перекинув його через стегно. Та він став на місток і випручнувся з моїх обіймів.

Силу він мав нелюдську. Певно, конструктор не пожалів йому на м'язи білкового місива. Та я теж не піддавався. Ми качалися по всій сфері, марно намагаючись покласти один одного на лопатки.

Була мить, коли він сів на мене копки і, ламаючи мені шию, злісно сичав:

— Я тобі не еволюція! Я тобі вмить прищеплю гарні манери!

Та наступної миті він сам плазував під моїм коліном, а я навчав його уму-розуму :

— Нікчемна копірко, штанів тобі закортіло? Будеш шикувати, допотопний моднику, у цаповій шкурі!

Аж врешті-решт ми обидва заплуталися у численних дротах, мов у павутинні, і вимушений сеанс класичної боротьби завершився внічию.

— Капітане! — прохрипів Лжеазимут. — Скажіть, капітане, хто з вами прилетів? Я чи оця підла потвора?

— Конструкторе! — ревнув я. — Ваша геніальність, скажіть нарешті, кого ви сотворили? Оцього нахабного йолопа чи мене?

— Небрехо!

— 4пі-ер-квадрат!

Але з однаковим успіхом ми зверталися б до стін, яких в лабораторії, власне, й не було. Конструктор розгублено тіпався, а капітан Небреха зосереджено шкрябав потилицю.

— Ех, конструкторе, — з докором мовив знаменитий зореплавець, — треба було позначити Азимута хоча б хрестиком...

На це 4пі-ер-квадрат лише скорботно зітхнув:

— Це нічого не дало б, капітане. Вони обидва повиходили б з шаф затавровані хрестами. Хто ж міг подумати, що вони схопляться і ми їх переплутаємо? А зараз вони однакової міри Азимути і автономні довгодіючі аналітичні машини... Тотожні, як дві краплі аш-два-о.

Ну? Підклали-таки мені свиню у вигляді АДАМау А може, це я свиня? Та не може цього бути? Яка ж я свиня, коли пам'ятаю Азимуту, тобто власну біографію до найменших дрібниць? Хто читав на Хрещатику капітанову об'яву, я чи оцей брехливий блазень? Хто пив коктейлі з молока і пасти у капітана Козира? Хто зав'язав коцюбу у вузлик на згадку? Хто, нарешті, про всяк випадок поклав у рюкзак гамівну сорочку? Ех, якби я захопив її сюди!

— Капітане! — подав у цей час свій бридкий голос нікчемний узурпатор. — У моєму рюкзаку лежить на споді гамівна сорочка. Привезіть її, і ми одразу оговтаємо цього штучного виродка!

— Чекай-чекай! — розсудливо відповів йому капітан Небреха, вибачливо позираючи на мене. — Це, хлоп'ята, не діло. Ви ж чули, що зараз ви обидва Азимути і водночас АДАМи. Самі винні, що переплуталися. Як вас тепер відрізнити, жеребок кинути?

Та мене від цієї пропозиції взяв дроз. А раптом жеребок випаде не на мою користь? Раптом я залишуся у шкідливому для здоров'я товаристві приречених чудовиськ, а оцей спритний пройдисвіт полетить з капітаном до нормальних людей? Що робити, що мені робити? Не покладатися ж на сліпий випадок! Думка билася, як безпомічний птах у клітці.

— Ваша геніальність, — заквилив я до 4пі-ер-квадрат, — ви ж Великий Шукач Помилки! Благаю вас, знайдіть, будь ласка, власну помилку!

Та конструктор тільки ніяково одвернувся від мене на всі сто вісімдесят градусів.

Все. Кінець. Долю вирішуватиме жалюгідний жеребок. Бідолаха Азимуте! Недарма тебе брав

сумнів, чи вирушати тобі у цю злочасну подорож. Та ліпше б ти до скону водив вантажні ракети на Місяць.

Аж тут доля знову всміхнулася мені.

Капітан Небреха раптом ляснув себе по лобі і радісно вигукнув:

— Азимуті, є прекрасний вихід! І як це я, старий дурень, одразу не змакітрив?

— Який? — в один голос запитали ми.

Надія на порятунок знову зажеврїла в моєму серці. З капітаном Небрехою ніде не пропадеш!

— Чи пам'ятаєте ви, хто з якої шафи повиходив? — запитав Небреха.

— Ще б пак! — гаряче запевнили ми.

— Чудово! — пожвавішав капітан. — То повертайтеся кожен у свою шафу, а ми, я і вельмишановний колега, визначимо, хто з вас хто.

4пі-ер-квадрат негайно розвернувся на сто вісімдесят градусів і у захваті заплескав у семипалі долоні.

— Геніальної! — вигукнув він. — Нічого розумнішого і простішого не придумати, хоч суши голову до кінця світу!

— Тоді, хлопці, гайда по шафах! — наказав капітан Небреха.

Ні мене, ні АДАМа не довелося двічі запрошувати. Мить — і ми зачинилися у шафах.

От коли істина взяла гору. Щойно я опинився у шафі, як почув зворушливий голос конструктора.

— Азимуте, — сказав 4пі-ер-квадрат, а я з приємністю відзначив, що він знехтував придуркуватим АДАМом і звертається виключно до мене, — необхідно здублювати експеримент, аби позбутися усіляких прикростей. Чи згоден ти на дубляж?

— Не майте сумніву, конструкторе, — відповів я.

— Ти готовий?

— Готовий!

— Тоді починаймо. Увага, увага! Увага! П'ять! Чотири! Три! Два! Один!

Я знову відчув навалу незримих променів і поринув у сон без сновидінь. Та ось з цілковитого мороку впливли чіткі слова 4пі-ер-квадрат.

— Один! Два! Три! Чотири! П'ять!

Двері шафи прочинилися, і я вистрибнув, готовий відчайдушне боронити своє чесне ім'я і одяг. Та у цьому не було жодної потреби. Дубляж дав блискучі наслідки.

З протилежної шафи вивалився не нахабний кібер, а надзвичайно симпатичний хлопець, що

без усяких претензій репетував чудовою іншопланетною мовою:

— Уа-уа-уа-уа-уа!..

Отож! Я попрямував до штанів, однак з підозрою озирнувся: а що, як хитрюга прикидається. Втім, мої побоювання були безпідставні. АДАМ безтурботно длубався у носі і з непідробною наснагою пускав з рота бульбашки...

...Коли ми з Небрехою повернулися до рідної коробки, я зважив на свої жахні пригоди і мовив:

— Капітане, як на мій погляд, нам уже час вирушати у зворотний путь, до нормальних людей. Знаєте, у конструктора нема матеріалу для подальших експериментів. Раптом він знову наплутає і помилково вилучить у мене ребро? А я вам виробничої травми ніколи не вибачу!

— Що ж, ти. Азимуте, маєш рацію, — спроквола озвався Небреха. — Тож готуй коробку до старту!

Ніколи ще накази капітана не викликали у мене такого задоволення!

Наступного дня вирушали. Схвильований 4пі-ер-квадрат, що прибув зі своїм машинним почтом нас проводити, крутився навколо ракети, мов дзига. АДАМ проходив підготовчий курс лазіння по деревах. Він гойдався на вітах і дегустував мезозойські фрукти.

Хвилини чекання, хвилини прощання. Останні побажання, щирі потиски рук, дзвінкі поцілунки...

Капітан Небреха і незабутній 4пі-ер-квадрат сипали мудрими порадами, що дожили аж до нашого часу:

— Мийте руки перед обідом! — із зволженими очима наполягав славний капітан Небреха.

— Переходячи вулицю, подивіться ліворуч, а потім праворуч, — розчулено нашіптував 4пі-ер-квадрат.

— Киньте кубішку, заведіть ощадкнижку!

— Пийте пиво з раками!

А коли ревнули двигуни і коробка, одірвавшись від ґрунту, зависла на мить непорушно, капітан далекого міжзоряного плавання Небреха висунувся в ілюмінатор і востаннє обдарував видатного конструктора справжньою перлиною мудрості:

— Конструкторе, не давайте АДАМові їсти немиті плоди!

* * *

Капітан Небреха, певно, весь час нишком стежив, яке враження справляв на мене детальний звіт Азимута.

Тільки-но я перегорнув останню сторінку поживклого фоліанта, як він зауважив:

— Не майте сумнівів. Азимут усе точно виклав, 4пі-ер-квадрат скопіював його з майстерністю геніального художника. Підробка була надто досконалою, щоб її виявив будь-який експерт. Навіть я не годен був відрізнити оригінал від копії. І от іноді мені спадає дика думка: а що, коли

справжній Азимут зопалу переплутав шафи і я замість свого вірного штурмана вивіз з мезозою автономну довгодіючу аналітичну машину? Адже спочатку Азимут вельми скептично ставився до мене, а згодом раптом почав буквально обожнювати! Це мимоволі наводить на певні роздуми...

Знаменитий зореплавець сумно зітхнув, узяв люльку, та вперше не запалив, а замислено стиснув у долонях.

— Авжеж, припущення не з приємних, — самокритично визнав він. — Але могло бути набагато гірше. Страшно подумати, що якби я тоді забарився з навкологалактичними мандрями ще на день, конструктор, можливо, наробив би непоправних дурниць. Так, якби я вчасно з ним не зустрівся, то зараз на місці капітана Небрехи, мабуть, сиділа б хвальковита саламандра з протезом замість хвоста!

Джерело: *Ячейкін Ю. Д.* Всесвітні походеньки капітана Небрехи / Іл. А.П.Василенка. — К.: Молодь, 1988. — 240 с.

Постійна адреса: http://ukrlit.org/yacheikin_yurii_dmytrovych/narodzhennia_adama